

AARBØGER
FOR
NORDISK OLDKYNDIGHED
OG HISTORIE

ANNUAL OF THE ROYAL SOCIETY OF NORTHERN ANTIQUARIES

2007

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFTELSKAB
KØBENHAVN 2010

© 2010 Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K.

ISBN 978-87-87483-14-8
ISSN 0084-585X

Redaktion: Poul Otto Nielsen (ansv.) og Ulla Lund Hansen
Grafisk tilrettelæggelse og billedbehandling: Jan Holme Andersen

Udgivet med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

Grunddesign, prepress og tryk: Narayana Press, Gylling
Skrift: Minion
Papir: 130 g Chorus Satin

Omslag: Den Kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring
nedsat ved forordning af Kong Christian VII den 22. maj 1807
Medlemmer i perioden 1807-1816, fra toppen mod højre:
Kommissionens formand A.W. Hauch, F. Münter,
kommissionens sekretær R. Nyerup, P.J. Monrad,
W.H.F. Abrahamson, B. Thorlacius, E. Vargas Bedemar,
E.C. Werlauff, og L.S. Vedel Simonsen

*Alle manuskripter sendes til vurdering hos to anonyme referees,
inden de accepteres til trykning*

All papers are subject to anonymous peer refereeing

*Vor einer möglichen Publikation werden alle Manuskripte
zwei anonymen Referenten zur Begutachtung vorgelegt*

Salg til ikke-medlemmer i kommission hos:
Herm. H. J. Lynge & Søn
Internationalt antikvariat
Silkegade 11
DK-1113 København K.
www.lynge.com
herman@lynge.com

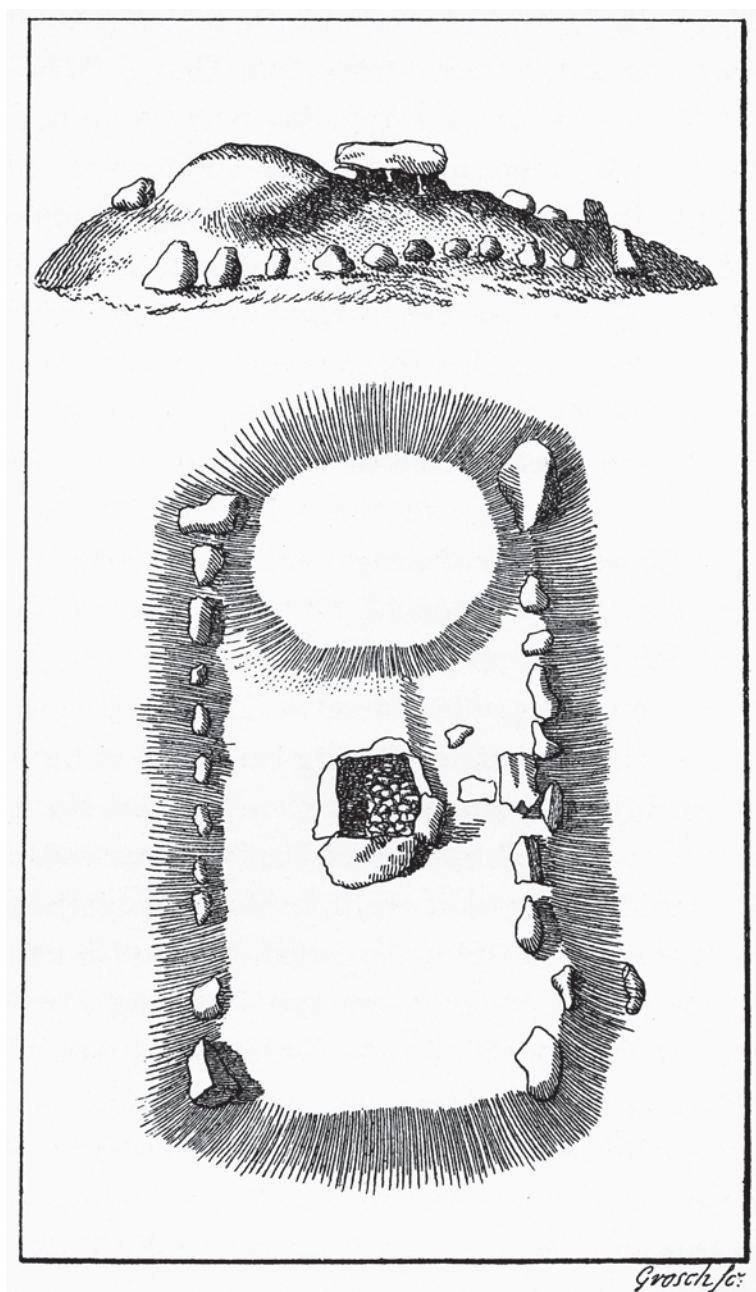
Salg med rabat til medlemmer direkte fra Selskabet
– se bagest i bogen

Oldsagskommissionens tidlige år

forudsætninger og
internationale forbindelser

NATIONALMUSEETS 200 ÅRS JUBILÆUMSSYMPOSIUM
24.-25. MAJ 2007

ARRANGERET AF NATIONALMUSEET OG WORMIANUM
I SAMARBEJDE MED KULTURARVSSTYRELSEN



Kong Hildetands høj. Frontispice til F. Münters bog fra 1806 »Lejre i Sjælland i Begyndelsen af det Nittende Aarhundrede«, der var medvirkende til oprettelsen af Den Kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring i 1807.

The barrow of King Hildetand in Lejre on Zealand. Frontispiece in F. Münters book of 1806 that took part in the establishment of the Royal Commission for the Preservation of Antiquities in 1807.

Oldsagskommissionen og dens lærde naturvidenskabelige forbindelser

Af HELGE BRINCH MADSEN

Abstract: Oldsagskommissionens første 10 år var præget af stor virkelyst og pionerånd. Ud over indsamling af genstande og opbygning af dens museum i bibliotekssalen over Trinitatis Kirke arbejdede kommissionen på at udbrede kendskabet til museet og dens arbejde for Danmarks tidlige historie både i hjem- og udlandet. Således blev udenlandske forskere inviteret til at blive korresponderende medlemmer af kommissionen. Foruden historikere, numismatikere og filologer søgtes der kontakt med naturvidenskabsfolk. Af møde- og genstandsprotokollerne kan vi se, at der blev oprettet forbindelser med mineraloger, kemikere og læger, med hvem der blev udvekslet informationer, videnskabelige publikationer og oldsager. Artiklen beskriver omfanget af samarbejdet med de berørte personer, og deres biografi og relevante værker omtales. Antallet af forskere er ikke stort, men personerne er spændende.

Kommissionens medlemmer med naturvidenskabelige interesser

Slutningen af 1700-tallet var præget af Oplysnings-tiden og dennes søgen efter fakta i et opgør med tidligere tiders dogmer. Således fik de eksakte videnskaber fodfæste gennem empiriske eksperimenter og undersøgelser. Dette prægede også personerne i Oldsagskommissionen, hvor flere af medlemmerne enten var naturvidenskabsmænd eller udviste interesse for naturvidenskaben.

Den fremmeste blandt disse var vel nok dens formand Adam Wilhelm Hauch (1755-1838). Som veluddannet og veterinærorienteret rytterofficer blev han 1783 staldmester, men helligede sig fra 1786 helt sine naturvidenskabelige interesser inden for fysik og kemi, og fulgte bl.a. professor C.G. Kratzensteins forelæsninger. Beredt drog han 1788 ud på en udenlandsrejse, der førte ham fra Polen over Tyskland og Holland til England, hvor han gjorde bekendtskab med tidens fremtrædende naturfor-

skere såsom M.H. Klaproth, Antoine Lavoisier, van Marum, Priestley, Cavendish og Joseph Banks.

På vej til Italien blev han imidlertid kaldt hjem af kronprins Frederik (VI) for at tiltræde som chef for Staldetaten i 1789. Hjemme igen fortsatte han dog sine naturvidenskabelige studier og indledte en række eksperimenter i sit hjem, Staldmestergården, hvor han opbyggede en imponerende instrumentsamling, der med tiden blev den tredjestørste i Europa. Gennem sine eksperimenter med bl.a. vands sammensætning ud fra gasarter efter Lavoisiers principper og en eftergørelse af van Marums forsøg var han i Danmark med til at bane vejen for den kemi, vi kender i dag. I 1791 blev Hauch valgt ind i Videnskabernes Selskab, hvor han fra 1792 og frem til sin død var formand for den fysiske klasse og gennem dette selskab publicerede mange af sine undersøgelser. Hovedværket *Begyndelses-Grunde til Naturlæren* fra 1794 blev brugt som lærebog i både Danmark, Norge og Tyskland (Andersen 2006; Kragh 2005, 185).

Samme år blev han udnævnt til hofmarskal, og med Christiansborgs brand også i 1794 samt Københavns brand i 1795 fik han nok at se til (H. Jørgensen 1996, 239-358). Herpå fulgte flere officielle forpligtelser, og med forfremmelsen til overhofmarskal i 1798 var der fra 1801 ikke mere tid til de naturvidenskabelige skrifter, bortset fra at han i 1836 i en alder af 80 år nåede at udgive det første pragtbind af to om sin instrumentsamling i *Det Physiske Cabinet*.

Udnævnelsen af Hauch til chef for Kunstammeret i 1802 blev indledningen til den store omlægning af det danske museumsvesen, som han stod for de næste 30 år (Bencard 2000). Som formand for utallige kommissioner blev der dog også lidt tid til naturvidenskaberne i bl.a. Naturhistorie-Selskabet fra 1799, Det Kongelige Naturaliemuseum, det senere Naturhistorisk Museum, Veterinairskolen, og Videnskabernes Selskab hvor han i 1831 afløste Grev Ernst von Schimmelman som dets præsident.

Ellers var det mineralogien, der blandt naturvidenskaberne havde kommissionsmedlemmernes store interesse. Således var konferensråd Peter Johan Monrad (1758-1834) en ivrig amatørsamler af mineraler og besad ved sin død en anelig samling heraf. I kraft af denne ekspertise blev han i 1820 udpeget af overhofmarskal Hauch til sammen med major C.H. Sommer og Hauch selv at udgøre dén – af i alt 6 kommissioner, der skulle tage sig af pretiosa (kostbare smykker), da Kunstammerets samlinger skulle endeligt fordeles blandt andre samlinger og museer (Bencard 2000, 197).

Professionelle mineraloger var der også blandt Oldsagskommissionens medlemmer. Den ene var den farverige greve Edouard Romeo Vargas Bedemar (1770-1847), der havde dansk/spanske aner og uddannede sig til mineralog i Italien (Kornerup 1959). Han blev udnævnt til korresponderende medlem allerede i sommeren 1807, på hvilket tidspunkt han var præsident for Det italienske Akademi for Videnskab, Litteratur og Kunst, og nyligt udpeget medlem af det danske Videnskabernes Selskab. Efter i 1810 at være flyttet til Danmark fra Italien blev han

fast medlem af Oldsagskommissionen. Vargas Bedemar var en dygtig mineralog og foretog i 1810-12 en rejse for Kong Frederik VI til Lapland og Norge for at undersøge minedrift, hvorefter han blev udnævnt til kammerherre. Han hørte til inderkredsen omkring kronprins Christian Frederik, som han i 1813-14 ledsagede til Norge, og efter hjemkomsten blev han inspektør for dennes »Particulair-Mineraliecabinet«, som han bidrog til at antage en anseelig størrelse. Det var også kronprinsen, der finansierede Vargas Bedemars rejse til Island og Færøerne 1819-20, hvorfra han hjemsendte en del genstande til Oldsagskommissionen. I 1835 rejste han til Madeira, de Kanariske Øer og Azorerne for at indsamle mineraler og konkylrier. 1842 blev han udnævnt til direktør for Naturhistorisk Museum.

Oldsagskommissionens udfarende kraft til etablering af kontakter med udenlandske forskere var helt klart biskop Frederik Münter (1761-1830). Oprindeligt ville han nok have været naturvidenskabsmand eller arkæolog, men valgte efter familiens ønske en teologisk løbebane. Han var en ivrig samler af mineraler, foruden at han samlede på mønter og oldsager. Den petrologiske interesse udmøntede sig bl.a. i, at han i 1805 publicerede en artikel om meteoritter i Videnskabernes Selskabs Skrifter. Her kombinerede han teologien med naturvidenskaben i en diskussion af problemstillingen om, hvorvidt de såkaldte »magiske himmelsten« kom fra jorden eller himlen, på grundlag af nye kemiske analyser der viste, at meteoritterne ikke var af det »jordiske Steenrige« (Kragh 2005, 423). Nogle af disse analyser var udført og publiceret i tre artikler år 1803 af den tyske kemiker M.H. Klaproth (se denne senere; Dann 1958, 115). – Efter i 1781 at have taget sin teologiske embedseksamen fra Københavns Universitet drog han ud på den første af mange studierejser i Europa. De næste år førte ham til bl.a. Göttingen, Rom, Neapel og Sicilien for at studere teologi, numismatik, arkæologi og museer, før han i 1790 blev udnævnt til professor i teologi ved Københavns Universitet (Münter 1925-49). Men hermed

var udlandsrejserne dog ikke slut. Gennem disse rejser fik han opbygget et omfattende kontaktnet, hvad der kan aflæses i valget af korresponderende medlemmer til Oldsagskommissionen, ligesom det også afspejler sig i denne artikels indhold.

Oldsager tilgået kommissionen fra E.F. von Schlotheim

En af de forbindelser, som F. Münster fik til sin fødeby Gotha i Tyskland, var til den berømte geolog og palæontolog Ernst Friedrich Freiherr von Schlotheim (fig. 1), og de to førte i mange år en omfattende korrespondance. De havde en fælles interesse i mineralogien, og en stadig tilbagevendende begivenhed, som Münster så frem til, var at Schlotheim hvert år sendte Münster en kasse med mineraler. Dens store betydning for Münster kan bl.a. aflæses af et af hans breve, hvori han udtrykker beklagelse over ikke det år at have modtaget den årlige sending.

Også udveksling af mønter og oldsager var på tale. Således i et brev fra Münster til v. Schlotheim den 21. februar 1808 (Münster 1925-49, Bd.6, 215f., nr. 560), hvor han bl.a. skriver:¹ ... *Når du igen skriver til mig, så lad mig vide, om de oldsager, mønter, græske Mss. fra Dr. Seetzen virkelig er afsendt til Hertugen, og er ankommet til Gotha: og i så fald om der blandt mønterne skulle være tripler, quadrupletter. Du ser, jeg er ret beskeden, om det ikke kunne lade sig gøre gennem en byttehandel med oldsager fra Norden? ... Vær dog opmærksom på, om du ikke ved lejlighed kunne skaffe mig en oldtysk urne og oldtyske stenvåben. Ikke til mig selv, men til Oldsags Kabinettet til sammenligning. Du kan roligt forlange nogle norske mineralier herfor. ... Til mig selv ville jeg gerne have en hunner-pil fra området ved Merzeburg, som du måske kan skaffe mig gennem dine venner dér. Jeg har givet én til Commissionen, som er købt i Dreßden. ...* – Der skulle dog gå et par år, før det blev til noget.

I Oldsagskommissionens mødeprotokol for den 28. februar 1811 kan man læse:²

... *I Commissionens Møde d. 28 Febr. 1811 fremlagdes fra Biskop Münster en Stenøxe og et Par Stenkiler, samt tvende Pilespidser, fundne i Egnen ved Gotha, og deraf tillige en Skrivelse af Saxen-Gothaisk Kammerpræsident og Kammerherre von Schlotheim handlende om hvilke Stenarter bemeldte Oldsager vare at henføre til.*

Den her omtalte følgeskrivelse er desværre ikke at finde i Oldsagskommissionens arkiv og ej heller i Münsters brevveksling med Schlotheim. Stenøksen og de to kiler (men ikke de tre pilespidser) findes til gengæld opført med yderligere oplysninger i den inventarliste over 362 af museets stensager, der blev udfærdiget ved møder i salen oven på Trinitatis kirke den 27. august og 3. september 1812 (Brinch Madsen & Jakobsen 1999, 249f., 281f.):

90. *en sleben Kile af sort Basalt — fra Sachsenburg ved Saxen-Gotha.*

91. *dito [kile] af guul Flint — fra Sachsenburg ved Saxen-Gotha.*

205. *En dito [øxe] med langagtig fazet-slibning — fra Sonneborn ved Gotha.*

Oldsagskommissionen førte ikke nogen accessionsprotokol i årene 1807-16, men donationer med videre blev offentliggjort i bl.a. *Collegial-Tidende*, som P.J. Monrad var medudgiver af. Her blev tilgangen af disse stensager trykt i 1811 på s. 220, uden at de dog blev givet noget genstandsnummer. Det fik de først tildelt, da B. Sorterup på C.J. Thomsen foranledning i 1842 rekonstruerede en genstandsprotokol for årene 1807-16³ ud fra de da tilgængelige oplysninger i mødeprotokollen, følgeskrivelser og præsteindberetninger samt trykte oplysninger i *Antiquariske Annaler*, avisen *Dagen* og *Collegial-Tidende*. Her fik stensagerne under år 1811 tildelt nr. 568 med følgende tekst:

No 568. En Steenøxe, to Steenkiler og tre Pilespidser. Fundne i Egnen ved Gotha, desuden medfulgte en Skrivelse fra v. Schlotheim, om hvilke Steenarter disse Oldsager vare at henføre til. Giver: Indsendt af

Saxen-Gothaisk Kammerpräsident og Kammerherre von Schlotheim ved Hr. Biskop Münter d 28 Febr.

Senere blev genstandene overført til den komparative samling, men ved en magasingennemgang i 1994 var det ikke muligt at lokalisere genstandene.

E.F. von Schlotheim

Ernst Friedrich Freiherr von Schlotheim (fig. 1) blev født 1764 i Thüringen. Fra 1782 studerede han ved universitetet i Göttingen rets- og kammervidenskab samt naturvidenskab bl.a. hos Johann Friedrich Blumenbach (se afsnittet om denne senere). I 1784 studerede han mineralogi i Gräfen-tonna og senere videreførte han i 1791-1792 disse studier sammen med studier i jernværksdrift hos den berømte mineralog Abraham Gottlob Werner (1749-1817) ved Bergakademie Freiberg i Sachsen. Efter at have beskæftiget sig praktisk med bjergværksdrift i Harzen, indtrådte han 1793 i hertugdømmet Gothas Kammerkollegium, blev 1805 kammerråd, 1817 kammerpræsident og endte som overhofmarskal i 1828. Fra 1822 blev han leder af det nystiftede museum Den Hertugske Samling i Gotha og besad denne post frem til sin død i 1832 (Meyer 1897, Bd. 15, 536).

E.F. von Schlotheim blev kendt langt ud over Tysklands grænser som en betydende palæontolog og grundlægger af den palæobotaniske videnskab, hvorom han bl.a. skrev bøgerne *Beschreibungen merkwürdiger Kräuterabdrucke und Pflanzenversteinerungen fra 1804* og *Die Petrefaktenkunde auf ihrem jetzigen Standpunkt* udgivet i Gotha 1820-23. Hans private samling af fossiler, mineraler og meteoritter voksede år for år til en af den tids mest betragtelige. Hans lille men alligevel betydningsfulde samling af meteoritter solgte han til Den Hertugske Samling i Gotha, hvor den i dag indtager en særlig plads på Museum der Natur Gotha, Stiftung Schloß Friedenstein. Efter hans død blev den palæontologiske samling købt af den preussiske stat til Mineralogisches Museum, det nuværende Museum für Naturkunde der Humboldt-Universität i Berlin, hvor den stadig befinder sig ifølge museet.

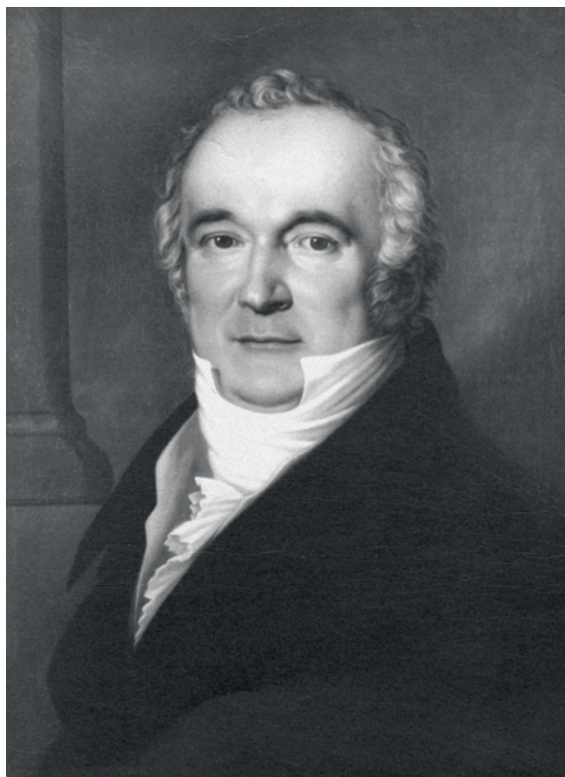


Fig. 1. Ernst Friedrich Freiherr von Schlotheim (1764-1832), tysk geolog og palæontolog, der er grundlægger af palæobotaniken. Det originale oliemaleri blev ødelagt under 2. Verdenskrig. Fotografiet af oliemaleriet er for mere end 25 år siden overgivet af efterkommeren Freiherr von Schlotheim fra Hofgeißmar i det tidligere Vesttyskland til Dr. Thomas Martens, Stiftung Schloß Friedenstein Gotha, Museum der Natur, som venligst har stillet det til rådighed.

Ernst Friedrich Freiherr von Schlotheim (1764-1832), German geologist and palaeontologist who is the founder of palaeobotany. The original oil painting was destroyed during World War II. The surviving photograph of the oil painting was handed over by the descendant Freiherr von Schlotheim of Hofgeißmar in the former German Federal Republic to Dr. Thomas Martens, Stiftung Schloß Friedenstein Gotha, Museum der Natur, who kindly has placed it at our disposal.

M.H. Klaproth og bronzers sammensætning

I referatet fra Oldsagskommissionens mødeprotokol for mødet afholdt den 8. december 1808 nævnes til sidst, at: ... *Tillige fremlagde Biskop Münster en skrivelse fra den berømte Chemiker Klaproth i Berlin angaaende et ham tilsendt Stykke af en Kobberdolk.*

Den tyske apoteker og kemiker Martin Heinrich Klaproth (fig. 2) blev født i 1743 i Wernigerode i Harzen. Han studerede farmaci i Quedlinburg, Hamburg, Berlin og Danzig. I 1780 startede han sin egen apotekervirksomhed i Berlin, og fra 1782 var han assessor ved Ober-Collegium Medicum. I 1787 blev han udnævnt til lektor i kemi ved det Prøjsiske kongelige Artilleri og han blev medlem af Königlische Preußische Akademie der Wissenschaften i 1788. Selv om han aldrig var immatrikuleret ved et universitet, blev han i 1806 udnævnt til æresdoktor ved Universität Erlangen, og da Königlische Friedrich-Wilhelms-Universität i Berlin blev grundlagt i 1810, blev han valgt som professor i kemi. Han døde i Berlin i 1817, og hans store samling af mineraler blev samme år købt af universitetets Mineralogisches Museum, det nuværende Museum für Naturkunde der Humboldt-Universität i Berlin, uden at der dog fulgte nogen arkivalier med, ifølge oplysninger fra dette museum. Som eftermæle har Klaproth bl.a. fået opkaldt et krater på Månen efter sig.

Klaproth var på den tid Tysklands førende kemiker, men blev samtidig betegnet som en meget beskeden mand. Han var en samvittighedsfuld kemiker og gjorde meget for at udvikle og systematisere den analytiske kemi og mineralogi. Ligeledes er det hovedsagelig Klaproths fortjeneste, at Lavoisiers kemiske teorier så hurtigt slog igennem i Tyskland. Han var den første, der opdagede og karakteriserede grundstofferne uranium (1789), zirconium (1789) og titan (1792), selvom det ikke lykkedes ham at isolere dem som selvstændige grundstoffer. Andre tre grundstoffer opdagede han samtidigt med andre kemikere, men uafhængigt af disse, nemlig stron-

tium (1793), krom (1797) og cerium (1804). Desuden bekræftede han andres opdagelser, karakteriserede og navngav grundstofferne tellur og beryllium i 1798, og belyste sammensætningen af adskillige stoffer, som indtil da var fuldkommen ukendte forbindelser af de nyligt opdagede grundstoffer (Engel 1994). Han udgav fra 1776 over 280 artikler i forskellige tidsskrifter, hvoraf han samlede 217 artikler i *Beiträge zur chemischen Kenntniss der Mineralkörper* i fem bind 1795-1810 og 50 artikler i det sjette bind *Chemische Abhandlungen gemischten Inhalts* i 1815. Han var også medforfatter til flere større værker såsom *Chemisches Wörterbuch* i fem bind 1807-1810, suppleret af fire bind 1815-1819 (Dann 1958, 109-130).

Klaproth var også interesseret i kulturhistoriske genstande og besad en samling heraf. Især glasmosaikker havde hans bevågenhed, og i 1816 udgav han i Berlin bogen *Über antike Glasmosaik* sammen med Freiherr Menu v. Minutoli. Han udviklede og publicerede analysemetoder til systematisk bestemmelse af sammensætningen af kinesiske, græske og romerske mønter, talrige andre metalgenstande samt farveundersøgelser af forhistorisk glas (Schütt 1994).

På denne baggrund kunne det være interessant at læse den skrivelse fra Klaproth, som blev forelagt Oldsagskommissionen. Desværre er det ikke lykkedes at lokalisere brevet i Oldskriftselskabets arkiv. Imidlertid lå der et enkelt brev i biskop Münsters store arkiv på Det kgl. Bibliotek, dateret Berlin den 28. september 1808.⁴ Det omhandlede ikke ovennævnte kobberklinge men en forespørgsel om nogle ægte sten fra Kina (se nedenfor). Til gengæld fremgår det af brevet, at Münster og Klaproth havde mødt hinanden i Berlin, så Hauch var ikke den eneste af Oldsagskommissionens medlemmer, der havde gjort Klaproths bekendtskab.

Klaproths metode til analyse af forhistoriske bronzer

Selvom det endnu ikke er lykkedes at finde det i mødeprotokollen nævnte brev, så ved vi udmærket godt, hvordan Klaproth gik analytisk frem i sine

undersøgelser af bronzer, da hans metode er publiceret dels i artiklen »Beitrag zur numismatischen Docimasie« (1792) og i artiklen »Chemischen Untersuchung der Metallmasse antiker eherner Waffen und Geräthe« (1807). I sidstnævnte skriver han bl.a.:

»... Da jeg har haft mulighed for at underkaste flere antikke metalmasser en docimatisk [metalprøvning] undersøgelse, så mener jeg ikke det er overflødigt, at jeg fremlægger resultaterne af disse som et bidrag til de, indtil nu sparsomt tilgængelige, rigtige analyser af samme.

For i det mindste at omtale den fulgte fremgangsmåde til deres opløsning, så blev de dertil bestemte brudstykker, efter at have bemærket deres vægt, i en fiole [lille tyk flaske] overhældt med 6 til 8 dele salpetersyre, af cirka = 1,220 egenvægt, og placeret i et sandbad, indtil de var fuldstændigt opløste. Fiolens indhold blev derefter fortyndet med en rigelig mængde vand, og blandingen blev overladt til at falde til ro, indtil al tinoxiden havde bundfældet sig. Efter adskillelse af samme blev tinoxiden indsamlet, fuldstændig udvasket med rigeligt vand, tørret, opvarmet til næsten rødglødenhed og vejte; hvor da 100 dele af det glødede tinoxyd svarer til 80 dele metallisk tin. Den salpetersure væske blev med afmålte midler afprøvet for sølv, jern, bly, zink. Blev det, som det ved alle efterfølgende undersøgelser har været tilfældet, fundet fri for disse og andre metalliske tilsætninger, så viser regnestykket, ved at fratrække det fundne tinindhold, indholdet af kobber; hvis virkelige udvinding også kan foretages ved hjælp af de bekendte midler.

I. Undersøgelse af et antikt sværd

I en af de hjemlige samlinger af oldsager, som hovedsagelig er fundet ved udgravning af gamle gravmæler i de Brandenburgske grevskaber, befandt der sig blandt flere genstande af bronze, såsom lancespidser, knive, alle slags smykker, også 2 antikke sværd, der udskilte sig ved at de oprindelige oplysninger om de egentlige findesteder for disse desværre er gået tabt.

Det ene af sværdene blev fundet brækket, hvorimod det andet heldigvis blev fundet i hel tilstand. I opløsningen opførte de sig, som undersøgelsen har vist, helt ens. Begge var overtrukket med den bekendte grønne fernisagtige rust af patina (*Aerugo nobilis*).



Fig. 2. Martin Heinrich Klaproth (1743-1817), tysk apoteker og kemiker, der bl.a. opdagede grundstofferne uran, zirconium og titan. Oliemaleriet er malet før 1811. Deutsches Museum, München (efter Dann 1958, Tafel XVII).

Martin Heinrich Klaproth (1743-1817), German pharmaceutical chemist who discovered the elements uranium, zirconium and titanium. The oil painting is painted after 1811. Original in Deutsches Museum, München (after Dann 1958, Tafel XVII).

På det hele sværd, som jeg her beskriver, hvis vægt var 17 Unzen [1 Unze ~ 30 g], udgjorde længden lidt under 30 Zoll [= tommer], hvoraf klingen var 16½ Zoll og det pånittede greb 3½ Zoll. Klingen er tvæægget, den er, på ⅔ af længden, 1¼ Zoll bred; den sidste ⅓ ender i en afrundet spids. Tykkelsen af den samme måler i midten 3½ Linie [1 Zoll = 12 Linien] og aftager ud mod begge sider til knivskarphed. Lige under grebet fandtes ved hver æg en langagtig-rund, 8 til 9 Linien lang og 1 til 1¼ Linien dyb rille, hvis formål er ukendt.

For at kunne iagttage den oprindelige beskaffenhed af farven og metalglansen, lod jeg den ene side af klingen af-

slibe. Selvom den derigennem forsøgte genskabelse af det oprindelige udseende ikke helt kunne lade sig gøre, pga. de talrige gennem rust forårsagede skadelige områder og porer; så lod metallens oprindelige farve og en betydelig grad af hårdhed og tæthed sig dog tilstrækkelig erkende ved dets glans på de blotlagte steder.

Den efter ovenstående beskrevne fremgangsmåde anvendte undersøgelse har givet følgende blandingsforhold af metalmassen:

Tin	11
Kobber	89
	100 «

Til sammenligning med dette tyske sværd refererer Klaproth derefter til resultaterne af nogle fransk-mænds analyser af tre sværd fra Frankrig, som viser et forhold mellem tin og kobber på henholdsvis 15,53 til 87,57 og 15 til 85 samt 10 til 90 (Klaproth 1807, 356). De omtalte prøver for sølv, jern, bly, zink forklares ikke nærmere i denne artikel, men metoderne hertil fremgår af hans artikel »Beitrag zur numismatischen Docimasia« (Klaproth 1792).

Et brev fra Klaproth

Det ovennævnte brev til Münster den 28. september 1808 lyder oversat fra tysk som følger:

... *Eders Højærværdighed ved Deres tilstedeværelse i Berlin mig venskabelige viste velvilje beredes mig håbet om en gunstig modtagelse af disse få linjer, hvis hovedformål er at forsikre Dem om min vedvarende inderligste højagtelse samt om min hjerteligste deltagelse ved Deres vel, og til fornyet gunstig erindring bedre at anbefale mig.*

Dernæst ville jeg lige så ærligt spørge om jeg ikke gennem Deres velvillige formidling kunne få fremskaffet et, til kemisk analyse tilstrækkeligt, lille forråd af den ægte kinesiske sten. Jeg skulle håbe at denne kunne findes dér, da dog København stedse har haft megen trafik med Kina. Hr. Hager har nemlig i sit værk over kinesiske mynter fremsat den dobbelte påstand, at den i gamle dage så berømte vasa murrhina har bestået af denne sten, og at et i Paris forhåndenværende fad også

skulle bestå af samme sten. Ifølge den derom givne beskrivelse består dette fad imidlertid ikke af andet end såkaldt Reisstein [Rissten], som jeg for kort tid siden undersøgte, og som jeg fandt var en forglasning af bly, kisel og alunjord. Jeg ønsker derfor meget at kunne lave en undersøgelse af den ægte.

Jeg gentager forsikringen om den største højagtelse, hvormed jeg forbliver

Eders Højærværdigheds lydige tjener
Klaproth.

Undersøgelsen af den omtalte kinesiske »Reisstein«, der er en form for alabast, publicerede Klaproth i en artikel 1808 (Dann 1958, 117, 124 & 128).

Afgivne genstande fra Oldnordisk Museum

På Oldsagskommissionens møde den 12. maj 1814 sker der noget spændende med hensyn til at komme i nærmere kontakt med antikvariske selskaber i Irland, Skotland og England, idet det besluttes at forære danske oldsager samt eksemplarer af Antikvariske Annaler til disse og tilknytte korresponderende medlemmer fra de to førstnævnte lande. Det hele begynder dog med, at: ... *Prof. Nyerup indberettede, at han efter Hans Excellences Overhofmarskallens Forlangende havde paa Musæet udtaget nogle Stenvaaben og nogle Metalsager, saadanne Stykker nemlig som endnu ikke vare indrangerede; hvilke Sager vare bestemte for den forhen her accrediterede franske Minister Baron Alqvier. ...*

Ved samme møde blev det desuden besluttet, at: ... *Efter Forslag fra Hans Højærværdighed Hr. Biskop Münster vedtog Commissionen*

a) at optage Bergraad Gieseke, der gaaer som Professor i Mineralogien til Akademiet i Dublin, til Korresponderende Medlem;

b) for at knytte Forbindelser med det skotske Antiquarian Society, ligeledes at vælge dette Selskabs Præsident Sir George Mackenzie til Commissionens Korresponderende Medlem.

c) *Endvidere vedtoges at anmode Hr. Bergraad Giesecke at medtage et Exemplar af Annalerne og et Sæt af de fleste Stykker af Oldsagerne i Musæum, til hver af de tre Instituter i Storbritannien som sysselsætte sig med det antiqvariske Studium. Hr. Professor Werlauff paatog sig at være paa Raad med Prof. Nyerup ved at udsøge deslige Oldsager som der saaledes kunde sendes som Foræring til bemeldte engelske Selskaber.*

Med indgåelse af freden i Kiel den 14. januar 1814 mellem Danmark, Sverige og Storbritannien, hvor Danmark måtte afstå Norge til Sverige og øen Helgoland til Storbritannien, blev Danmark tvunget til at kæmpe på de allieredes side mod den tidligere forbundsfælle Frankrig. Da Napoleon Bonaparte abdicerede i begyndelsen af april, indebar dette, at den franske ambassadør blev hjemkaldt, men han kom ikke til at rejse tomhændet, som mødeprotokollen for den 12. maj viser. At det senere i samme møde også blev vedtaget at sende oldsager til London, Edinburgh og Dublin kan bero på en tilfældighed og ikke på det politiske, idet budbringeren professor Giesecke på det tidspunkt var i landet og havde forbindelser til de omtalte lærde selskaber.

C.J.M. Alquier

Charles Jean Marie Alquier (1752-1826) blev født i Talmont som søn af en kongelig juridisk embedsmand og indledte også selv en karriere inden for offentlig forvaltning. Han var således bl.a. ansat i finansministeriet og borgmester i La Rochelle. Med revolutionen i 1789 kom han til at beklæde en lang række tillidsposter inden for det nye styre, herunder som lokal deputeret for trediestanden, sekretær for den konstituerende forsamling og præsident for den almene komité for sikkerhed. I 1799 udnævntes han til ambassadør i Spanien og siden i Firenze og i Napoli; i 1806 var han i Rom. I 1810 udnævntes han til ambassadør i Sverige og Danmark. I 1814 hjemkaldtes han så af Ludvig XVIII og bevilgedes afsked, men i 1816 idømtes han eksil i Belgien som medskyldig i kong Ludvig XVI's henrettelse i 1793. Han fik dog lov at vende tilbage to år senere i 1818.

Foruden de stenvåben og metalsager ambassadør Alquier fik med hjem som gave fra kong Frederik VI via Oldsagskommissionen i 1814, havde han tidligere i 1812 modtaget en guldskål fra kongen, da han som Napoleons udsending sluttede traktat om et forbund mellem Danmark og Frankrig. Dette blev jeg opmærksom på ved at læse en billedtekst i *Danmarks Oldtid* (Jensen 2002, bd. II, 463). Det drejer sig om én af de seks guldskåle, der i 1685 var fundet under en stor sten på Avernakø i det sydfynske øhav og derefter blev indlemmet i kongens Kunstkammer (Gundestrup 1991, bd. II, s. 155, nr. 824/4). De fem resterende guldurner befinder sig i dag på Nationalmuseet.⁵ Vi ser altså her et bevis på, at kongen havde råderet over genstandene i Oldsagskommissionens samling, såvel som han havde det over de andre kongelige samlinger og kunne anvende disse til egne formål.

De tre lærde selskaber

Udnævnelsen af professor Karl Ludwig Giesecke til korresponderende medlem lyder som følger:⁶

*Skrivelse til Hr. Carl Ludvig Giesecke
Professor i Mineralogien i Dublin*

*Saa store og i Europa almen erkjendte Deres Velbaarenheds Fortjenester af det naturhistoriske især mineralogiske Studium end ere, indskrænker Deres utrættelige Forskeraand sig dog ikke til det Fag alene. Blandt andre Dele af menneskelig Viden, til hvis Fremme Deres Bestræbelser ogsaa tillige med Held ere henvendte, hører de antikvariske, og da Deres Velbaarenheds tilkommende Ophold og Rejser i et Land, som fra Arilds Tid har staaet i den allernøjeste Forbindelse med de skandinaviske Riger, vil give Dem rig Anledning til at gjøre interessante Opdagelser og Iagttagelser, har den i Kjøbenhavn nedsatte kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring anset det for Pligt at attraa en stadig litterær til det antikvariske Studiers Fremme sigtende Forbindelse med Deres Velbaarenhed. Den giver sig i den Anledning herved den Ære, at indbyde Dem til at være Comissionens korresponderende Medlem.
D. 28 Juni 1814.*

Sammen med pakkerne med oldsager fik professor Giesecke næsten enslydende breve med til hver af de tre antikvariske selskaber, her oversat fra fransk. Brevet til the Royal Irish Academy i Dublin, der blev grundlagt 1785, lyder:

Til Det antikvariske Selskab i Dublin

Messieurs

Lige siden Fingals og Ostmans tid har forbindelserne mellem Norden og Irland været meget hyppige i fred ligesom i krig. Derfor vil det lærde selskab i København, etableret under den særlige benævnelse Kongelige Oldsagscommission, lægge meget stor vægt på at etablere skriftlige forbindelser med Dem, Messieurs.

Med dette formål sender vi Dem prøver på våben og redskaber af sten, fundet i Danmark, ligesom hæfter af vore årsskrifter, der er udkommet indtil nu, og vi beder Dem om at ville delagtiggøre os med Deres værker.

Budbringeren af dette [=brev], Hr. Giesecke, medlem af vor commission, som vi rekommenderer til Deres gode modtagelse også med hensyn til hans skriftlige meritter, vil gerne påtage sig at agere som mellemmand i alt hvad angår Deres forbindelser med os. ...

– Og videre brevet til the Society of Antiquaries of Scotland, der blev grundlagt 1780 i Edinburgh:

Til Herr G. Mackenzie

Præsident i Det antikvariske Selskab i Edinburgh

Monsieur!

Det lærde selskab i København, grundlagt af Hans Majestæt Kongen, under den særlige benævnelse Oldsagscommissionen, har enstemmigt valgt Dem, herr, til medlem.

I håb om, at dette tegn på agtelse vil være Dem behageligt, vil Commissionen henvende sig til Dem som én af sine egne, for at De vil engagere Dem i at lette forbindelserne til Videnskabernes Selskab i Edinburgh, forbindelser som de nære relationer mellem Europa og Norden fra de fjærneste tider, vil gøre meget interessante for de studier, der optager os.

I den hensigt sender vi Dem prøver på våben og redskaber af sten fra den hedenske tid, der er fundet i

Danmark, ligesom de hæfter der indtil nu er udkommet af vore årsskrifter, og vi beder Dem, Herre, om at medvirke til, at Selskabet i Edinburgh i sin tur vil sende os sine skrifter.

1 Juni 1814.

– Samt brevet til the Society of Antiquaries of London, der blev grundlagt 1707:

Til Det antikvariske Selskab i London

Messieurs

Det lærde selskab, etableret i København af hans Majestæt Kongen, under den særlige betegnelse Oldsagscommissionen er ikke uvidende om, at Deres videnskabelige arbejder omfatter hele oldtiden vedrørende det Britiske imperium, men det [Oldsagskommissionen] over alligevel at smigre sig ved tanken, at forbindelserne med et Selskab, der har som sit formål at udforske og undersøge monumenter og rester af oldsager i Norden, skulle kunne bede Dem, i betragtning af de hyppige forbindelser etableret i Middelalderen, lige siden Anglo-Saksernes tid, mellem England og Norden, i fred og i krig.

For dette formål sender vi Dem prøver af våben og redskaber i sten, der er fundet i Danmark, for at De kan sammenligne dem med vore, ligesom hæfter af vore årsskrifter, der er udkommet indtil nu, og vi vil bede Dem om at ville gøre os delagtige med Deres værker, uagtet at vi ærgrer os meget, for at tale i Homers ånd, at bytte guldvåben mod våben af malm.

Vi ved, at oldsagerne og ledsagebrevene er blevet afleveret, hvilket fremgår af følgende på dansk skrevne brev fra Giesecke dateret Dublin den 9. april 1815:

Hoye Kongelige Commissiion!

Jeg tager mig hermed den Frihed at indberette, at jeg havde den Ære, at overlevere personligen de tre ved Hans Hoyærværdighed Doctor Münster, Biskop, Commandeur af Danebrog, til mig overleverede Breve med Paketter til de tre Selskaber for Oldsager i London, Edinburgh og Dublin. – Da Selskaberne ej holdt Møder i den Tid, da jeg var nærværende i London og Edinburgh, saa kunde jeg ikke oppebie Deres Svar. – Sectionen of the Royal Irish Akademy at

Dublin spurgde mig, om den Høje Danske Kongelige Commission eyedte the Irish Transactions, og paa min Benægtelse overleverede mig nogle Dage derefter et complet Exemplar af dette kostbare Værk, tilligemed en Haandskrivelse, whilken jeg nu haver den Ære, ved denne første passende Leilighed at afsende portofrit, pakked in to store Pakker, med et Preussisk Ship called the Success ført af Capitan Sougeon, hiemmhørende til Pittau, gaaende hærifran till Helsingør under Dags Dato. – Jeg haver også truffet Foranstaltninger, at Værket vil blive sent derfra til Kiøbenhavn, under Adresse af Hans Høyærværdighed Doctor og Biskop Münster. –

Jeg beder, at den Høje Kongelige Commission vil ansee denne min Bestræbelse som et Beviis af min grændseløse Høiyagtelse for Danmarks skjønnede videnskabelige Anstalter, hvormed jeg haver den Ære at undertegne mig

Høje Kongelige Commission,
ærbødigste
Karl Ludvig Giesecke,
Ridder af Danebrog,
Professor af Mineralogy,
at Dublin.

Gieseckes brev var vedlagt følgende svarskrivelse fra Dublin, her oversat fra fransk:

Det Kongelige Irske Akademi
Til

Den Kongelige Oldsagskommission i København
De Herrer,
Vi er uendeligt bevægede over den interesse, som De har villet vise Det Irske Kongelige Akademi, og vi skynder os at takke for forsendelsen, der er blevet overrakt af Den kongelige lærde Oldsagskommission i København. Vi har deponeret i vor Samling de prøver af antikke stykker fundet i Danmark, som en pant på den litterære forbindelse, som De ser ud til at ønske at etablere med os, Det Irske kongelige Akademi. Vi vil ikke undlade at følge Deres rekommandation angående Hr. Giesecke; vi har pålagt ham at sende Dem frugterne af vore arbejder, der allerede fylder elleve bind. Vi gennemgår opmærksomt Den Kongelige

Oldsagskommissions Årsskrifter, og vi er sikre på, at De vil fortsat forøge Det Irske Kongelige Akademis bibliotek ved at tilsende Deres arbejder.

Dublin, 3. april 1815

Edward Hill S.F.C. Trimlestown

John Brinkley Prof. i astronomi ved Dublin Universitet

Will Davenport Prof. i teologi ved Dublin Universitet

I: H: Inigs Prof. ved Dublin Universitet

Disse to skrivelser og den fornemme boggave bestående af 11 Quartbind af *Transactions of the Royal Irish Academy* (udkommet siden 1787) omtales som modtaget på mødet den 7. december 1815:

... e) Skrivelse fra Prof: Giesecke i Dublin, som fremsende det irlandske Videnskabsacademies, d: 3. August daterede, Bevidnelse at have modtaget de samme fra Oldsagskommissionen overskikkede danske Oldsager. Akademiet sender Commissionen et Exemplar af sine Acter. /:NB. Disse ere ankomne og hensatte i Museum:/ Commissionen vedtog at tilskrive Consistorium og forære disse Acter til Universitetsbibliotheket. ...

At forære skrifterne til Universitetsbibliotheket forekommer ligetil, idet det jo havde til huse i bibliotekssalen over Trinitatis Kirke, hvor Oldnordisk Museum holdt til i den østlige ende over koret, og var ledet af Oldsagskommissionens sekretær Rasmus Nyerup. Det indførte notat herom blev igen omtalt på mødet den 11. januar 1816, hvor der blev udarbejdet et koncept til det endelige brev som i Copiebogen er dateret den 6. februar 1816.

Det har interesseret mig at finde du af, hvor mange genstande, der blev afsendt, hvad de bestod af, og om de stadig findes. I kommissionens brev til London står: ... sender vi Dem prøver af våben og redskaber i sten, der er fundet i Danmark. ..., ligeledes til Dublin: ... sender vi Dem prøver på våben og redskaber af sten, fundet i Danmark. ..., og til Edinburgh: ... I den hensigt sender vi Dem prøver på våben og redskaber af sten fra den hedenske tid, der er fundet i Danmark. ...

Det ser ud til, at det kun drejer sig om stenoldsager. Men i et brev, jeg har fået fra Library Services

Manager Andrew Martin, overbibliotekar ved National Museums Scotland, noterer han sig, at: ... *the Copenhagen Antiquaries have sent nine stone and bronze artefacts*. Videre har Andrew Martin sendt en kopi af det skotske selskabs mødeprotokol for den 9. januar 1815, hvori der står følgende (oversat fra engelsk):

... *Der blev oplæst det følgende Brev, hvori Sir George S. Mackenzie, Bart. udnævnes til Medlem af Det Antikvariske Selskab i København. ...*

[Herefter følger der en afskrift på fransk af ovennævnte brev af 1. juni 1814 fra Oldsagskommissionen underskrevet af Hauch, Monrad, Münter, Thorlacius, Nyerup og Werlauff, og derefter fortsættes på engelsk:]

... *Der blev fremvist fra Det Antikvariske Selskab i København følgende Genstande:*

- 1) *En kile af grå flint.*
- 2) *En mejsel af samme slags.*
- 3) *En spydspids af rødlig grå flint, meget smukt udført.*
- 4) *Et instrument af halvgennemsigtigt flint, den ene æg rund og den anden lige.*
- 5) *Et steninstrument, formet som en kile, med et rundt hul gennem den tykke ende, boret i retningen af æggen.*
- 6) *Et messing instrument, kendt under navnet celt; og en anden sandsynligvis lavet til at modtage et håndtag, men lig adskillige andre allerede på Museet.*
- 7) *Stykke af bladet af et messing sværd.*
- 8) *Et stykke af tyndt fladt kobber eller messing lavet som en spiral.*
- 9) *Et lige stykke af tyndt messing, tykkere på midten; fladere ved den ene ende.*

Sir George Mackenzie blev udpeget til at fremsætte Selskabets tak til Den Kongelige Oldsagskommission i København for de ovennævnte værdifulde Donationer, og at sende til den et Eksempplar af dette Selskabs Transactions. ...

Selvom den omtalte svarskrivelse fra Sir G.S. Mackenzie ikke findes i Oldsagskommissionens arkiv og heller ikke er omtalt i mødeprotokollen, så

blev den gensidige kontakt etableret, hvilket kan ses af, at der nogle år senere ved mødet den 4. juni 1818 omtales, at: ... *Det Antikvariske Selskab i Edinburg, havde indsendt den 1:ste Part af den 2:den Del, af de ved dette Selskab udgivne Skrifter som fremlagdes.*

De omtalte skrifter er *Transactions of the Society of Antiquaries of Scotland*, hvoraf første del udkom 1792. Om den videre kontakt til Edinburgh kan A. Martin videre berette, at der i den skotske mødeprotokol for den 9. december 1822 er indført en donation fra Oldsagskommissionen af 2. hæfte af *Antiqvariske Annaler* bind II fra 1815. Hvad oldsagerne angår, så er det ikke lykkedes endnu at lokalisere dem i samlingerne i Edinburgh.

Det lader ikke til, at Oldsagskommissionen har fået noget svar fra London dengang – måske på grund af det spændte forhold mellem landene. Ligeledes har jeg personligt heller ikke fået noget svar fra London på min henvendelse.

Om samlingens skæbne i Dublin må det konstateres, at den til dels endte sine dage sørgeligt. I 1790 blev et par rum bagtil i stueetagen i the Navigation House afsat til at rumme et altomfattende museum, dog ikke for geologiske genstande, efter aftale med the Royal Dublin Society, som overtog disse (Mitchell 1985, 106). En del af museets genstande forsvandt, da biblioteket blev bygget i 1834, og da the Navigation House blev brandskadet i 1837 forsvandt der endnu flere. Blandt de genstande, der gik tabt eller blev håbløst blandet med andet materiale, var formentlig samlingen af danske oldsager ifølge G.F. Mitchell (1985, 107).

Nogle af de danske oldsager havde dog overlevet, idet J.J.A. Worsaae, der i årene 1846-1847 foretog en studietur til Skotland, England og Irland (Jensen 2007), i et brev til C.J. Thomsen dateret Dublin den 12. november 1846 skriver om et besøg i akademiets samling samme dag (Worsaae 1934, 318):

... *Denne sidste gjemmes i et enkelt Værelse, temmelig slet opstillet, ikke lidt Hulter til Bulter, men den er unægtelig meget interessant. Steensager synes at være overmaade hyppige, især det Nordlige af Ir-*

land; dog findes kun 1) een eneste Kniv med firsidet Haandtag, 2) een Krum Kniv, 3) en Smalmeisel (disse 3 Sager af nordisk Form viste sig senere at være danske og at være forærede af Dr. Giesecke) og særdeles faa Stenhamre ...

– Det vil sige at tre af stensagerne stadig eksisterede på dette tidspunkt.

Om den videre udvikling kan læses i mødeprotokollen for den 13. november 1817: ... Prof. Giesecke som var tilstæde, overleverede Commissionen fra the Royal Irish Academy, følgende Skrifter 1) *Transactions of the royal Irish Academy Vol XII.* 2) *An Account of the Ancient Stone Amphitheatre by Generl: Charl: Vallancey* og fra Professoren selv, 4: *Steenvaaben af samme Art, som de der findes i Norden men disse, som meget mærkværdigt, fundne i Irland. Commissionen takkede Professoren for den viste Opmærksomhed og anbefalede fremdeles sine Anliggender til Professorens gode Forsorg* ... – og til sidst i mødet: ... Commissionen besluttede, at Prof: Giesecke skulle tilstilles, 2: Hefte af 2: Bind og 1: Hefte af 3: Bind paa Skrivpapiir af Annalerne samt Exemplarer til de 3:e lærde Selskaber i England, Scotland og Irland – ...

Om de fire nævnte genstande står der i Oldnordisk Museums genstandsprotokol med professor Giesecke angivet som giver i november 1817:

LXXII En glat Steenkile, uden den fiirkantede Ryg eller Nakke. NB! Fundet i, County of Antrim, Irland, af Basalt. (Fig. 3).

LXXIII Ligeledes fundet i Irland, en Steenkile af Flint, sleben, og...

LXXIV En mindre Steenkile.

LXXV Et høist mærkeligt Stykke af en Metalklokke, fundet i en Dynge af norske Huusruiner i Igalikofjorden i Grønland, julio 1806. Conf. Monrad har af sin Samling føiet hertil et Stykke Metal, af det Slags, man oftere har bragt fra Grønland, og som man har formodet at være af forstyrrede Klokker (hvorom vel nu ikke mere kan tvivles).

Sidstnævnte stykke, som Giesecke selv havde fundet, omtales igen ved mødet den 2. april 1818: ... Efter Professorens Forlangende, er foranstaltet en Afstøbning af denne mærkværdige Antiquitet ... Desuden er det i genstandsprotokollen indført, at en kopi af klokkestykket er afgivet til den nyoprettede samling på Fyens Stifts Bibliotek. Her er det opført som nr. ... 105 En bronzeret Gibsafstøbning af det mærkværdige Stykke af en Klokke som er fundet af Professor Giesecke mellem gamle Ruiner i Grønland ... i stiftsbibliotekar A.F. Mülertz' fortegnelse over de oldsager, som Fyens Stifts Bibliotek modtog fra Den kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring i 1818 (Hermansen 1960, 39).

Kontakten til the Royal Irish Academy fortsatte op igennem tiden. Således blev Det Kgl. nordiske Oldskriftselskabs sekretær C.C. Rafn udnævnt til æresmedlem af det irske akademi i 1827. Videre skete der en udveksling af oldsager, afstøbninger



Fig. 3. »LXXII. En glat Steenkile, uden den fiirkantede Ryg eller Nakke. N.B.! Fundet i County of Antrim, Irland, af Basalt.« Indført i Oldnordisk Museums genstandsprotokol under år 1817. (Foto John Lee, Nationalmuseet).

“LXII. One smooth Wedge of Stone, without the square Back or Neck. N.B.! Found in County Antrim, Ireland, made of Basalt.” Entered in the accession protocol of the Museum of Northern Antiquities in the year 1817. (Photo by John Lee, the National Museum of Denmark).

og skrifter mellem dette selskab og Oldsagskommissionen efter J.J.A. Worsaaes hjemkomst fra Irland i 1847. Af lister i Museumshistorisk arkiv på Nationalmuseet kan vi se, at Worsaae med sig hjem havde en del oldsager, han havde erhvervet, samt *En lille Samling, foræret af det Kgl. Irske Akademi til det Kgl. Museum for Nordiske Oldsager, for at aabne en Forbindelse ved Bytning*, dateret Dublin i februar 1847, i alt 31 stk. Året efter udarbejdes en »Fortegnelse over de til det Kgl. Irske Akademi i Dublin i Bytning afgaaede Oldsager og Afstøbninger«, i alt 60 stk., dateret den 17. september 1848. Der gives yderligere oplysninger om Worsaaes kontakt til de tre lærde selskaber af Jørgen Jensen (2007).

K.L. Giesecke

Mineralogen og samleren Karl Ludwig Giesecke (fig. 4) blev født i Augsburg 1761 og studerede 1781-1783 jura på universitetet i Göttingen, hvor han også studerede naturlære og mineralogi hos J.F. Blumenbach. Herefter boede han 13 år i Wien frem til 1799, hvor han havde en skuespillerkarriere og skrev flere skuespil og operaer.

Jordens mineraler tiltrak ham imidlertid, og fra 1794 drog han ud på talrige rejser rundt om i Tyskland med afstikkere sydpå for at indsamle mineraler. Foråret 1801 fulgte han i Berlin geheimeråd Karstens' forelæsninger i mineralogi, og efter dens principper forfattede han en 350 siders nøgle til systematisk ordning af mineralsamlinger, der nu befinder sig i National Library of Ireland. Det næste halve år opholdt han sig i Freiberg, hvor Ober-Berg-Commissair Werner residerede. Herefter underskriver Giesecke sig nu kongelig preussisk Bergrath.

Efter på 8 år at have dækket Tyskland systematisk med sine indsamlingsrejser og endt med de nordtyske kystområder rettede hans interesse sig mod de nordiske lande. I september 1803 gjorde han København til base for sine ekspeditioner og fik som frimurer kontakt til professor F. Münter. Herefter gik turen straks over Göteborg til Stockholm og Uppsala, hvor han i foråret 1804 ordnede



Fig. 4. Karl Ludwig Giesecke (1761-1833), tysk mineralog og grønlandsfarer, der opdagede de store forekomster af kryolit ved Ivigtut i Grønland. Oliemaleri af Sir Henry Raeburn i the Royal Dublin Society (foto Geologisk Museum).

Karl Ludwig Giesecke (1761-1833), German mineralogist and explorer of Greenland who discovered the large deposits of cryolite at Ivigtut. Oil painting by Sir Henry Raeburn in the Royal Dublin Society (photo by the Museum of Geology, Copenhagen).

universitetets mineraliesamling og forsynede den med etiketter. Her blev han udnævnt til medlem af Det Kgl. Videnskabernes Selskab og skænkede Akademiet såvel mineraler som bøger og mønter. Efter at have besøgt svenske bjergværker sommeren over returnerede han til København. Her katalogiserede han prof. Mantheys mineraliesamling og arbejdede videre med sine planer om indsamlingsrejser til Færøerne og Grønland, hvortil han

fik tilladelse gennem Den grønlandske og færøske Handels-Commission. Rejsen til Færøerne foretog han i august og september 1805, hvor han berejste de fleste af øerne og indsamlede mineraler. Disse såvel som hans egne optegnelser og rapporten til handelskommissionen gik dog tabt under Københavns bombardement i 1807. Vidnesbyrd om turen består derfor i dag blot af nogle optegnelser på Geologisk Museum og nogle dokumenter i Landsarkivet for Sjælland og Rigsarkivet, der dog har kunnet danne grundlag for et kort over hans sejlture rundt blandt øerne (G. Jørgensen 1996, 156ff.). Straks efter gik turen i november og december til de norske mineralforekomster i Kongsberg og Arendal.

Det primære mål for ham var dog at komme til Grønland, og efter en sejlads på 43 dage ankom Giesecke så til Frederikshåb den 31. maj 1806, hvor han dagen efter begyndte sine dagbogsoptegnelser. Den videnskabelige undersøgelsesrejse, der var støttet af det offentlige, var planlagt til at vare tre år. Opholdet kom dog til at vare 7 år og 4 måneder, idet krigsforholdene i Europa forhindrede hjemrejsen. Som følge af krigen opbragte engelske krigsskibe således i 1807 et skib med en værdifuld sending fra Giesecke bestående af grønlandske mineraler pakket i 10 kasser og tønder, der i Edinburgh blev solgt billigt til bankieren Thomas Allan (1777-1833) (Steenstrup 1910, XXIV). Korrespondance lykkedes det dog Giesecke at få igennem til bl.a. vennen F. Münter, og igennem denne fik han at vide, at han havde mistet sine mineral- og bogsamlinger ved Københavns bombardement i 1807. Heldigvis havde han sit 350 siders manuskript fra 1801 med sig til Grønland, og det befinder sig i dag i National Library of Ireland i Dublin.

Giesecke benyttede sit lange ophold i Grønland til indsamlinger på den tilgængelige del af syd- og vestkysten af store mængder mineraler samt af planter, zoologiske præparater og etnografiske genstande. I sine breve beskrev han grønlændernes liv og benyttede de 7 år til at tilegne sig det danske sprog. Han fandt flere nye mineraler. Især skal frem-

hæves opdagelsen i 1806 af de store forekomster ved Ivigtut af kryolit, der i år 1800 var blevet undersøgt og navngivet af P.C. Abildgaard (Kragh 2005, 441 f.). Efterfølgende undersøgte og publicerede den tidligere omtalte M.H. Klaproth det i tre artikler år 1801, ligesom han undersøgte flere grønlandske mineraler (Dann 1958, 113 f.). Desuden skal nævnes det delvis radioaktive mineral allanit, som Giesecke var den første til at finde i 1806 på Grønlands sydøstkyst. Det var blandt de mineraler, som ovennævnte T. Allan købte i 1807, og som i 1811 blev identificeret som et helt nyt mineral af Thomas Thomson (1773-1852), der navngav det efter Allan.

Endelig i 1813 lykkedes det Giesecke at få skibsløjlighed til Leith i Skotland, hvortil han ankom den 19. september og samme dag afsluttede sin 1200 siders dagbog om Grønland. Herefter tog han ophold i Edinburgh hos førømtalte T. Allan, der fortalte ham om, hvordan det var gået hans mineralsending i 1807, hvorfor han planlagde at opholde sig dér vinteren over af frygt for at englænderne skulle opbringe hans »gennem surt sved erhvervede samling« (Steenstrup 1910, XXII). Måneden efter søgte han et oplået professorat i mineralogi ved Royal Dublin Society, og fik det i december 1813. I sin ansøgning anfører han, at han er i kontakt med de førende mineraloger i Tyskland og Sverige og korresponderer med Werner, Karstens, Klaproth, Afzelius etc., og at han er medlem af litterære selskaber i Berlin, Jena og Uppsala.

Med Kielerfreden den 14. januar 1814 blev skibsfart mere sikker, og Giesecke kunne i foråret 1814 vende tilbage til København for at afvikle sit mellemværende med Det grønlandske Handelscompagnie. Samtidig blev han udnævnt til korresponderende medlem af Oldsagskommissionen, som beskrevet ovenfor, foruden at han blev udnævnt til Ridder af Dannebrog. Af sine mineralsamlinger fra Grønland skænkede han bl.a. en del til Naturhistorisk Museum, der bestyredes af professor Gregers Wad, som Giesecke blev venner med og brevvekslede med på dansk. I august 1814 afrejste han så for at tiltræde sit professorat i Dublin (Garboe 1963, 446), og med sig

havde han de omtalte forsendelser til de tre lærde selskaber i London, Edinburg og Dublin.

I 1815 udgav Giesecke en bog om mineralogi, men det var dog først i 1816, at han gav sin første forelæsning i Dublin om Grønlands naturhistorie. Han blev nu benævnt Sir Charles Lewis Giesecke, og i 1817 indtrådte han i the Royal Irish Academy. Samme år rejste han tilbage til kontinentet for at købe mineraler til the Royal Dublin Society, men også for at fordele store dele af sin samling blandt europæiske museer.

Første stop på rejsen var København. Her deltog han som nævnt i Oldsagskommissionens møde den 13. november 1817, og den 12. december blev han udnævnt til medlem af det danske Videnskaberne Selskab efter indstilling fra professor Wad. Til kongen afleverede han en rapport over de grønlandske forhold (Giesecke 1910, 479-490), og den 27. februar 1818 blev han udnævnt til Kommandør af Dannebrog. Ved dette besøg forærede Giesecke Det Kgl. Museum på Rosenborg 378 stk. grønlandske mineraler, hvorfor han i forsommeren blev takket af kongen gennem professor Wad. Samtidig købte Wad flere mineraler af Giesecke til Naturhistorisk Museum, hvilket fremgår af hovedkassebogen for Københavns Universitet, hvori der også er indført tidligere udbetalinger til Giesecke i 1804 og 1805 på flere hundrede Rdl. I alt omfattede Gieseckes mineraliesamling på Naturhistorisk Museum 1635 stk., hvori der ikke er inkluderet de to samlinger, der gik til Den Kgl. Grønlandske Handel (Steenstrup 1910, XXX). Videre betænkte Giesecke også kronprins Christian Frederiks mineralkabinet med en samling grønlandske mineraler, som Vargas Bedemar modtog og kronprinsen takkede for med en tobaksdåse (Kornerup 1959, 216). Dette var en af de få gange, de to farverige mineraloger mødte hinanden.

I sommeren 1818 fortsatte rejsen over Göttingen til Wien hovedsagelig ad flodvejen, hvor han til det kejserlige Hof-Naturalien-Cabinette delvis forærede en samling på over 1300 stk. mineraler, planter og dyr samt etnografiske sager fra Grønland. Det skulle

efter sigende være denne samling af 215 etnografika, der i 1823 inspirerede C.J. Thomsen til sidenhen at oprette et etnografisk museum i København (Steenstrup 1910, XXX). Mærkværdigvis afgav Giesecke ikke nogen grønlandske etnografika til Museet for nordiske Oldsager.

Efter hjemkomsten til Dublin i 1819 tilbragte han resten af sit liv i Irland, hvor han foretog flere mineralogiske rejser til den nordvestlige del af øen, og udgav fem forelæsninger herom i 1827 til 1832. Han blev af samtiden betegnet som indbegrebet af en gentleman med et vindende væsen, som det var let at kommunikere med. Måske det var derfor, han med stor succes og popularitet fortsatte med at forelæse om mineralogi og metallurgi samt bestyrede Royal Dublin Society's museum frem til sin pludselige død i 1833. For at vise ham den sidste respekt holdt Royal Dublin Society sit museum lukket i 14 dage. K.L. Giesecke har i Grønland fået opkaldt en sø efter sig beliggende lidt nord for Nordre Strømfjord ude ved vestkysten.

Udover at få udgivet forelæsningsbøger i 1815, 1824 og 1827 om mineraler og metaller publicerede han 1816-25 flere artikler om Grønland i bl.a. *Transactions* ... for henholdsvis Edinburgh Royal Society og Royal Irish Academy, heriblandt »On Cryolite« i 1822. Hovedværket *A descriptive Catalogue of minerals in the Museum of the Roy. Dublin Society, to which is added an Irish Mineralogy* blev udgivet i Dublin 1832. Posthumt blev der i 1861 udgivet det lille katalog *Catalogue of a Geological and Geographical Collection of Minerals from the Arctic Regions from Cape Farewell to Baffin's Bay. Lat. 59°14' N., to 76°32' N.* På trods af store planer herom, lykkedes det ham ikke at få publiceret sine dagbøger fra Grønland i tre bind. Hans egen original findes i Dublin og en renskrift til Den grønlandske og færøske Handels-Commission i Rigsarkivet. De var derfor i mange år det eneste tilgængelige kildemateriale til Grønlands geologi. Et fyldigt koncentrat blev dog publiceret af F. Johnstrup i 1878 og et mindre i 1905, men det var først i 1910, at de skulle blive publiceret i hele deres

omfang af Commissionen for Ledelsen af de geologiske og geographiske Undersøgelser i Grønland (Giesecke 1910).

G.S. Mackenzie

Det andet på Oldsagskommisionens møde den 12. maj 1814 udpegede korresponderende medlem antikvaren, kemikeren og geologen Sir George Steuart Mackenzie blev født i Edinburgh i 1780 og efterfulgte i 1796 sin fader som den syvende baron til Goul House i Ross County. Mackenzie studerede kemi ved the University of Edinburgh 1796-1799. Han blev indvalgt i the Society of Antiquaries of Scotland i 1798 og the Royal Society of Edinburgh i 1799, hvor han i sidstnævnte selskab året efter forelæste om sin opdagelse af, at diamanter består af kulstof. I 1801 blev han valgt ind i the Highland Society og vendte tilbage til universitetet for at studere landbrug og anatomi 1802-03. Senere fortsatte han det naturhistoriske studium, hvor især undervisningen i mineralogi var værdifuld for ham.

Kontakten med en islandske student gjorde, at Mackenzie i 1809 fik lyst til at besøge Island, men rejsen måtte udsættes på grund af stridighederne med Danmark. Imidlertid liberaliserede en rådsbeslutning i 1810 handelen mellem Island og havnebyerne Leith, London og Liverpool, så Mackenzie kunne sejle af sted sammen med lægerne Henry Holland (1788-1873) og Richard Bright (1789-1858). Som resultat udsendte han i 1811 bogen *Travels in the Island of Iceland during the Summer of 1810*, der beskriver øens naturhistorie og befolkningens historie, litteratur og sygdomme. En bedre og revideret udgave fulgte i 1812, også udgivet i Edinburgh. Med sig hjem fra Island havde Mackenzie en fremragende samling mineraler, hvoraf en stor del senere kom til Glasgow Universitet.

Herefter var det Færøernes tur til i 1812 at få besøg af Mackenzie sammen med den ovenfor omtalte Thomas Allan og en landskabsmaler. Hans iagttagelser herfra om øernes naturhistorie, befolkningens historie, produktion, handel og sygdomme publi-

cerede han 1814 i artiklen »Faroe isles« i *Edinburgh Encyclopedia*, der i 1815 også udkom som et særtryk på 20 sider *A short account of the Faroe isles, drawn up for the Edinburgh Encyclopedia*. Den fandt senere vej til Danmark, hvor den blev oversat og grundigt kommenteret i artiklen: »3. Kort efterretning om Færøerne, efter Sir Mackenzies med Anmærkninger af Hr. Pastor Lyngbye og Hr. Dr. Forchhammer.« (Collin (udg.) 1822, 93-178). Denne artikel efterfulgte en anden artikel i bogen om samme emne af amtmand Thorsteinson: »2. Om den Færøeske Handels Tilstand i ældre og nyere Tider, samt denne Handels Frigivelse.«

Mackenzie havde mange interesser og er blevet fremhævet for sit arbejde med at modernisere landbruget, livet og økonomien i det skotske højland, hvorom han skrev en bog om fårehold i 1810. Desuden udgav han i 1820 en bog om frenologi. Udover at være præsident for the Society of Antiquaries of Scotland var han aktiv i mange selskaber, som han gjorde meget for. Han fremhævede vigtigheden af at knytte forbindelser til akademier på kontinentet og udover Oldsagskommissionen var han i København også medlem af det Islandske Litterære Selskab, hvor Finn Magnusen var et nært bekendtskab. Sir G.S. Mackenzie døde i 1848.

J.F. Blumenbachs kraniesamling

Den sidste af de udenlandske naturvidenskabelige personligheder man – hvilket vil sige biskop Münster – havde kontakt med, var fysiologen og antropologen Johan Friedrich Blumenbach (fig. 5) fra universitetet i Göttingen. Han var ligesom Friedrich Münster født i Gotha, men ca. 10 år tidligere i 1752. Han studerede medicin i Jena og Göttingen og dimitterede i 1775 på en afhandling *De generis humani varietate nativa* – »Om menneskehedens naturlige forandringer« – der stadig betragtes som et af de mest betydningsfulde værker om udviklingen af de menneskelige racer, hvorfor han regnes for

Fig. 5. Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840), tysk naturforsker og læge, der er grundlægger af den fysiske antropologi. Radering udført 1823 af kunstneren Ludwig Emil Grimm (1790-1863) fra Kassel. Grimm var broder til de berømte Grimm brødre Jacob og Wilhelm. Eksempplar i Göttingens bibliotek. (Foto Institut für Wissenschaftsgeschichte, Göttingen).

Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840), German natural scientist and physician who is the founder of physical anthropology. Etching made in 1823 by Ludwig Emil Grimm (1790-1863), an artist from Kassel. Grimm was a brother of the famous Grimm brothers Jacob and Wilhelm. A copy is kept in the Göttingen library. (Photo by Institut für Wissenschaftsgeschichte, Göttingen).



grundlægger af den fysiske antropologi. Han blev i 1776 udnævnt til ekstraordinær og i 1778 til ordinær professor i medicin ved universitetet i Göttingen. Samtidig blev han inspektør for Göttinger Akademisches Museum, som han ordnede og forøgede med antropologiske og zoologiske samlinger, hvor især hans kraniesamling var og er berømt. De næste 60 år holdt Blumenbach sine velbesøgte forelæsninger over naturhistorie, sammenlignende anatomi, fysiologi og medicinhistorie for tilhørere fra mange nationer. Blandt Blumenbachs studerende var som tidligere nævnt E.F. von Schlotheim og K.L. Giesecke i årene 1781-83, hvor F. Münter samtidig studerede videregående teologi ved universitetet i Göttingen. Blumenbach havde kontakt med mange af samtidens berømte naturforskere, med hvem han førte en omfattende korrespondance. Han blev aktivt medlem af Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen i 1784 og fungerede fra 1812 til 1840 som

dets sekretær. Blandt hans talrige værker om naturlære skal især fremhæves den berømte *Handbuch der vergleichenden Anatomie und Physiologie* fra 1804, der inkluderede hans doktorafhandling og andre monografier, og som blev oversat til de fleste europæiske sprog. Blumenbach døde i Göttingen 1840 (Meyer, Bd. 3, 108).

På baggrund af sine analyser af menneskekranier kunne Blumenbach inddele menneskene i fem racer. Nemlig den kaukasiske race eller hvide race, den mongolske race eller gule race, den malayiske race eller brune race, den negroide ætiopiske race eller sorte race, og den amerikanske race eller røde race.

En hjerneskal af en Nordbo

F. Münter blev udnævnt til professor i teologi 25. april 1790. Året efter rejste han den 29. april på en studierejse til Tyskland, hvor han bl.a. opholdt

sig en uges tid i Göttingen. Her besøgte han Blumenbach og besigtigede dennes berømte samling af kranier, hvorom han beretter: ... *Egypter, Indianer, Kalmuker, Tyrker, Neger, Amerikaner – ja, selv Karaiber stod ved siden af hinanden.* ... (Münter 1925-49, Bd. 7, 9). Münter lovede ved denne lejlighed at skaffe Blumenbach et kranium fra de ældste nordiske grave. Der skulle imidlertid hengå 25 år, inden Münter kunne opfylde sit løfte, men endelig den 13. august 1816 kunne han skrive til Blumenbach fra Bornholm (Münter 1925-49, Bd. 5, 50, nr. 43):

Efter 25 år ser jeg mig endelig i stand til at opfylde et løfte, som jeg hele tiden har haft i tankerne, siden jeg sidst var i Göttingen i 1791; nemlig at kunne sende Jer, højtærede Herr Hofrath, en godt bevaret hjerneskal fra en gammelnordisk grav. Flere gange har det været ved at lykkes, men hver gang var den blevet væk. Endelig er det lykkedes mig gennem mit venskab med en herboende præst, Hr. Grønbech i Røe. De får dette brev gennem ham sammen med det omhyggeligt indpakkede kranie og en medfølgende beskrivelse over lokaliteten, hvor det er fundet. Det dobbelte gravkammer og den temmelig store høj, som dækkede dem, tyder begge på en mand af vigtighed. Overleveringerne kalder højen for Gildos høj. Dette navn er gammelnordisk og -tysk, og forekommer i Vandalernes historie. ... I det andet gravkammer er hans hustru tilsyneladende begravet. Man har også fundet et kranie i hendes grav; dog tror jeg, at dette er for skørt, til at kunne tåle forsendelse.

Angående tidsalderen lader denne sig ikke bestemme. Der lå ingen våben, ikke engang af sten, ved knoglerne. Normalt antager man, at da Odin indførte ligbrændingen, så var alle gravmæler, hvori man fandt uforbrændte knogler, fra en tidligere periode eller fra en meget senere, kort før Kristendommens indførelse. Jeg anser dog alle disse formodninger for højst tvivlsomme, og vil hellere antage, at man ligesom romerne har brugt begge typer gravlæggelser sideløbende. Ved mange familier var der måske ligefrem religionspligt til ikke at brænde ligene for ikke at vanhellige den hellige ild. ...

Endnu halvandet år skulle dog gå, inden Münter kunne afsende kraniet med forømtalte professor Giesecke som kurer, hvilket fremgår af et brev fra Münter den 11. april 1818 til T.C. Tychsen i Göttingen, hvori han bl.a. skriver (Münter 1925-49, Bd. 6, 316, nr. 679):

... Vær så venlig at meddele den gode Herr Hofrath Blumenbach: Det olddanske kranium fra Bornholm er endelig blevet sendt til mig, da der ikke har været nogen skibslejlighed fra Bornholm til Lübeck. Jeg har overgivet det til Bergrath u: Professor Giesecke fra Dublin, som kommer til Göttingen om nogle få uger, og overrækker det ham personligt. Det er en skam, at kraniet ikke er helt. Det er kun over-/hovedskallen. ...

Jeg har forsøgt at opspore det førstnævnte brev til Blumenbach og kraniet gennem korrespondance med Instituttet for Kultur og Social Antropologi i Göttingen, som meldte tilbage, at kraniesamlingen ikke længere befinder sig dér, men var blevet overflyttet til Center 1 for Anatomi ved Göttingens universitet. Herfra har de meldt tilbage, at alle arkivalier om Blumenbachs kraniesamling er brændt i slutningen af 2. Verdenskrig, men at de vil lede efter kraniet fra Bornholm i Blumenbachs nedpakkede samling af omkring 800 hjerneskalder. – Måske lykkes det at finde det.

Desværre lader det altså til, at Münters beskrivelse af lokaliteten er gået op i røg, men heldigvis befinder der sig i Nationalmuseets 2. afdelings betretningsarkiv et originalmanuskript med en tegning af dobbeltgraven fra Rø på Bornholm (fig. 6). Det er skrevet af kgl. landinspektør N.N. Lund i årene 1819 til 1820 og beskrives i gennemgangen af Rø Kirke Sogn under »Fundne og opdagede Sager« med henvisning til »Tab. 14-No. 3«:

Sydvest for Gildesgaard, tæt ved samme, blev for kort Siden, ved en Deel af Høyens Bortførelse til Vejfyld fundet tvende Steenkister. Ved min Tilkomst var Dækstenene borte og Kisterne tomme. Kun Sidesteneene vare tilbage og fandtes saaledes som Tegning og Maalestok, viser. Kisterne ere kun ½ Al: fra hveran-

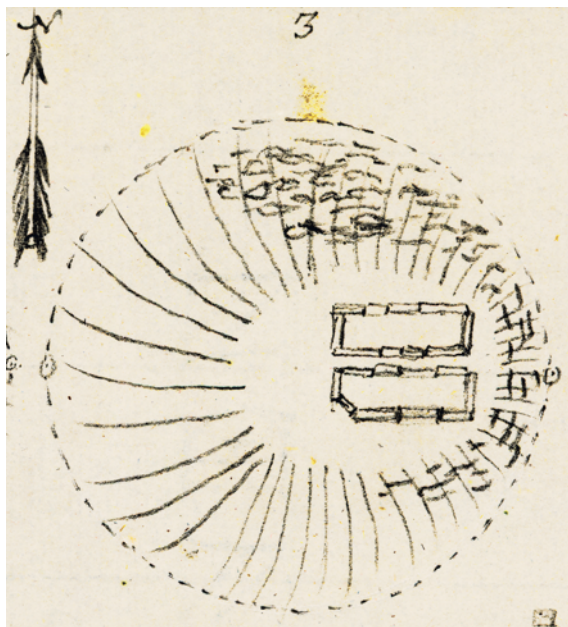


Fig. 6. Den 19 alen brede Gildos høj syd for Gildesgaard i Røe sogn på Bornholm. Tegning, Tab. 14-No. 3, i et originalmanuskript af kgl. landinspektør N.N. Lund omhandlende bornholmske mindesmærker og oldsager 1819-20. Original i Nationalmuseets beretningsarkiv.

The burial mound of Gildo, 38 feet wide. Located south of Gildesgaard in the parish of Røe on the island of Bornholm. Sketch in ink, Tab. 14-No. 3, in a manuscript by the royal chartered surveyor N.N. Lund on monuments and antiquities on the island of Bornholm 1819-20. Original in archives of the National Museum of Denmark.

dre og $1\frac{1}{4}$ Al: Dybe. I øvrigt Ligne de i Dimentioner og orientering de beskrevne Gravkister på Oldskirke Marker. Alt hvad jeg ellers tilvisse, fik at vide om disse Levninger, var: At i samme fandtes Menneskebeen; men i hvilken Tilstand, Stilling eller Leje, de befandtes, derom kunne jeg ingen tydelig Underretning erhold.

Ifølge museumsinspektør Finn Ole Nielsen, Bornholms Museum, der har gjort mig opmærksom på manuskriptet, skal den slags anlæg dateres til dolktid/ældre bronzealder.

N.N. Lund

Kgl. landinspektør N.N. Lund (1765-1824) var i 1819-20 på Bornholm for at undersøge mergel- og tørvemoser. Her blev han opmærksom på de mange mindesmærker fra oldtiden, der endnu var mere eller mindre urørte af udskiftningens følger. Han besluttede sig for systematisk at gennemvandre hele landskabet for at registrere disse mindesmærker, og den første sommer nåede han således igennem Nørre og Vester Herred. Sine optegnelser samlede han i manuskriptet *Beskrivelse af Mindesmærker og Oldsager i Rønne, Knudskirke, Hasle, Rutskirke, Allinge, Olskirke, Røekirke, Klemenskirke, Nyekirke, Vester Marie og Nye-Larskirke Sogn samt Høylyngen, med 28 Tavler Afbildninger*. Gennem en subskriptionsliste prøvede han at rejse penge til trykning af manuskriptet og til en rejse næste sommer, planlagt til at dække Østre og Søndre Herred. Da dette imidlertid ikke lykkedes, opgav han at gøre mere ved projektet og rejste tilbage til Sjælland. Her udarbejdede han dog en lignende registrant over en del af Nordsjælland *Oldtids-Mindesmærker på Hirschholm District*, der er underskrevet 20. feb. 1824 og i dag også befinder sig på Nationalmuseets 2. afdeling. Efter hans død i 1824 overdrog skifteretten manuskriptet over de bornholmske høje og mindesmærker til Oldsagskommissionen, hvilket blev omtalt i *Antiqvariske Annaler* IV s. 443 (Nielsen 1994, 42).

C. Molbechs besøg hos Blumenbach

I september 1819 besøgte filologen og historikeren Christian Molbech (1783-1857), der på det tidspunkt var ansat ved Det kgl. Bibliotek, Blumenbach og hans kraniesamling og giver i sin dagbog følgende gode beskrivelse af besøget og af Blumenbach (Molbech 1821, Bd. 1, 86): *I Blumenbach fandt jeg en meget kraftfuld Olding, gedigen og selvstændig i Aand og Tale, og med Præget af en saadan Aand i sit Udortes. Han er temmelig stærk af Bygning, ikke høi, med et stort smukt Hoved og meget marquerede Træk. Jeg var længe hos ham, og med megen Artighed viste og forklarede han mig sin store, i sit Slags eneste Samling af Hjerneskal-*



Fig. 7. En kineser i mandarindragt. Oliemaleri fra 1786 af den danske maler Jens Juel (1745-1802), som historikeren C. Molbech så ved sit besøg i naturforskeren J.F. Blumenbachs værelse i 1819. Original i Blumenbachs samling, Medizin-anatomisches Institut, Georg-August Universität, Göttingen (efter Poulsen 1991, Bd. 2, kat. nr. 262).

A Chinese dressed as a Mandarin. Oil painting from 1786 by the Danish artist Jens Juel (1745-1802), which the Danish historian C. Molbech saw in the office of J.F. Blumenbach on his visit there in 1819. Original in Blumenbach's Collection, Medizin-anatomisches Institut, Georg-August Universität, Göttingen (after Poulsen 1991, vol. 2, cat. no. 262).

ler, nogle hundrede i Tallet, af alle Jordens Folkefærd, systematisk ordnede for at bevise hans Lære om de forskellige Menneskeracer. ... I hans Værelse hang iblandt andre Malerier og Tegninger et Oliemaleri af en chinesisk Mandarin, som han sagde mig var af Juul. ... Jeg vil ikke tale om, med hvilke Følelser jeg først overskuede dette Cabinet af tomme Hjernekamre, eller hvor underligt det i Begyndelsen forekom mig.

Det af Molbech omtalte oliemaleri (fig. 7) findes beskrevet i Ellen Poulsens katalog over portrætmaleren Jens Juel (1745-1802). Det er malet i 1780'erne og blev udstillet på Charlottenborg i 1794. I 1803 blev det købt på Juels dødsboauktion af Dr. Paul Scheel for 18 Rdl. 3 M. og denne solgte det i 1804 videre til J.F. Blumenbach for 30 Rdl. På bagsiden er en påklæbet seddel med Blumenbachs skrift: *En Kineser. Understyrmand på en dansk Kinafarer, der delvis var bemandet med Kinesere. Malet levende (men i Mandarindragt) af den store Portrætmaler Jens Juel fra København.* I dag findes maleriet i Blumenbachs samling, Medizin-anatomisches Institut, Georg-August Universität, Göttingen (Poulsen 1991. Bd. 1, 94, kat. nr. 262).

Sammenfatning

Enkelte oplysninger i Oldsagskommissionens mødeprotokol viser, at kommissionen også havde kontakt til internationale naturvidenskabelige lærde, som Oldsagskommissionen knyttede til sig som korresponderende medlemmer eller korresponderede med. De var alle store personligheder og af samtiden anerkendte forskere inden for hvert sit fagområde, som alle har efterladt sig betydningsfulde videnskabelige publikationer og samlinger til europæiske museer. Desuden foregik der en udveksling af oldsager mellem Oldsagskommissionen og andre samlinger og selskaber gennem disse personer.

Tak

I forbindelse med indsamlingsarbejdet er jeg blevet mødt med en utrolig velvillig hjælpsomhed og hurtig respons fra kolleger, som jeg hermed gerne vil takke:

Vedrørende E.F. von Schlotheim: Dr. Thomas Martens, Stiftung Schloss Friedenstein Gotha, Museum der Natur. Gotha, Tyskland.

Vedrørende M.H. Klaproth: Museumsinspektør Ralph T. Schmitt, Museum für Naturkunde der

Humboldt-Universität, og bibliotekar Antje Kreienbring, Humboldt-Universität. Berlin, Tyskland.

Vedrørende Baron Alquier: Ambassadesekretær Lone Garde ved Den franske Ambassade.

Vedrørende Sir G.S. Mackenzie og the Society of Antiquaries of Scotland: Dr. Jim Tate, Head of Department of Conservation & Analytical Research; Dr. Andrew Martin, Library Services Manager, og Dr. Alison Sheridan, Head of Early Prehistory, Department of Archaeology. National Museums Scotland, Edinburgh.

Vedrørende J.F. Blumenbach: Mr. Gundolf Krüger, the Institute of Cultural and Social Anthropology; Professor Michael Schultz, The Center 1 for Anatomy, samt Wolfgang Böker og professor Nicolaas Rupke, Institut für Wissenschaftsgeschichte. Göttingen, Tyskland.

Vedrørende N.N. Lund: Museumsinspektør Finn Ole Nielsen, Bornholms Museum.

For oversættelsen af breve og tekster på fransk takkes mag.art. Marjatta Nielsen og for de tyske tekster Jan Holme Andersen, Konservatorskolen, der også takkes for hjælp med indsamling og bearbejdning af arkivalier, biografier og billedmateriale.

Noter

1. Dette såvel som alle de andre citerede breve fra Münters korrespondance (Münter 1925-49) er oversat fra tysk.
2. »Oldsagskommissionens Mødeprotokol 1807-1821«, Museumshistorisk Arkiv, Nationalmuseet. Dens tekst er blevet transskriberet af Tove B. Jakobsen og findes i dag afftrykt på dansk med en omfattende engelsk indledning i Jakobsen 2007a og på dansk alene i Jakobsen 2007b.
3. »Fortegnelse over det kgl. Mus. for Nord. Oldsagers begyndelse og Forøgelser i Aarene 1806-1816.« Original forfattet i 1842 af J.B. Sorterup. Museumshistorisk Arkiv, Nationalmuseet.
4. Det kgl. Bibliotek. Münters brevarkiv. NKS Fol. 1698 IV-XI: Breve for Aarene 1791-1830.
5. Af de fem guldurner blev to (NM 728-29) i 1811 overført fra Kunstammeret og er opført i Oldsagskommissionens urneliste af 1812 (M.Ant.H 1 og 2; Brinch Madsen & Jakobsen 1998, 255, 269). De sidste tre (NM 8293-95)

kom ved Kunstammerets opsplitning i 1825 til Kunstmuseet og siden ved dettes opsplitning i 1844 til Museet for nordiske Oldsager på Christiansborg Slot.

6. Hvor intet andet er anført er brevene afskrevet fra »Oldsagskommissionens Copiebog« Bd. 1, Museumshistorisk Arkiv, Nationalmuseet.

Litteratur

- Andersen, H. 2006. *En videnskabsmand af rang. Adam Wilhelm Hauch 1755-1838*. Århus, Steno Museets Venner.
- Bencard, M. 2000. Adam Wilhelm Hauch og Museerne. I: M. Bencard (red.). *Krydsfelt. Ånd og natur i Guldalderen*, s. 192-201. København, Gyldendal.
- Brinch Madsen, H. & T.B. Jakobsen 1999. 1812 Inventariet – En museumshistorisk undersøgelse. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1997, s. 231-288.
- Colin, J. (udg.) 1822. *For Historie og Statistik især Fædrelandets. Første Deel. Udgiven ved J. Collin, R. af Dr. Kjøbenhavn*, Trykt hos Hartvig Friderich Popp.
- Dann, G.E. 1958. *Martin Heinrich Klaproth (1743-1817). Ein Deutscher Apotheker und Chemiker. Sein Weg und seine Leistung*. Berlin, Akademie-Verlag.
- Engel, B. 1994. Martin Heinrich Klaproth (1743-1817). I: M. Engel (udg.) 1994, s. 1-20.
- Engel, M. (udg.) 1994. *Vor der Phlogistik zur modernen Chemie – Symposium aus Anlaß des 250. Geburtstages von Martin Heinrich Klaproth*, Berlin, Verlag für Wissenschafts- und Regionalgeschichte Dr. Michael Engel.
- Garboe, A. 1963. Grønlandsmineralogen K.L. Giesecke og hans danske venner. *Grønland*, Nr. 12, s. 441-451.
- Giesecke, K.L. 1910. Karl Ludwig Gieseckes Mineralogisches Reisejournal über Grönland 1806-13. 2^{te}, vollständige Ausgabe. *Meddelelser om Grønland*, Hefte 35.
- Gundestrup, B. 1991. *Det kongelige danske Kunstammer*. Bd. II. København, Nationalmuseet.
- Hermansen, V. 1960. *Tredelingen og Odense*. (Fynske Studier IV). Odense, Odense Bys Museer.
- Jakobsen, T.B. 2007a. Birth of a World Museum. The Origins of the National Museum of Denmark 1807-1848. *Acta Archaeologica*, vol. 78:1. I.
- 2007b. *Nationalmuseets Oprindelse 1807-1848. Oldsagskommissionens mødeprotokoller 1807-1848*. Højbjerg, Wormianum.
- Jensen, J. 2002. *Danmarks Oldtid*. Bd. II. *Bronzealder*. København, Gyldendal.
- 2007. *Et archæologisk Vikingetogt. J.J.A. Worsaaes rejse til England, Skotland og Irland 1846-47*. København, Nationalmuseet.

- Johnstrup, F. 1878. *Giesecke's mineralogiske Reise i Grønland*. København.
- Jørgensen, G. 1996. Charles Lewis Giesecke, professor of mineralogy in Dublin: A fascinating character in the geological history of the Faroe Islands and Greenland. *Irish Journal of Earth Sciences* 15 (1996), 155-160.
- Jørgensen, H. 1996. *Fra Christiansborg til Amalienborg*. Her-ning, Poul Kristensens Forlag.
- Klaproth, M.H. 1792. Beitrag zur numismatischen Docimasia (Gelesen i.d. Akad. D. Wiss. 1792). *Physikalische und medizinische Abhandlung der königlichen Akademie der Wissenschaften und schönen Künste*, vol. 1792-1797, s. 3-14. – Genoptrykt i: Klaproth, M.H. 1815, s. 20-29.
- 1807. Chemischen Untersuchung der Metallmasse antiker eherner Waffen und Geräthe. *Neues Allgemeines Journal für die Chemie, Physik und Mineralogie*, Bd. IV, s. 351-363. – Genoptrykt i: Klaproth, M.H. 1815, s. 76-92. – Engelsk udgave 1810: Chemical Inquiry into the Composition of some Weapons and Utensils of ancient Bronze. *Nicholson's Journal*, XXVI, 86.
- 1815. *Beiträge zur chemischen Kenntniss der Mineralkörper*. *Chemische Abhandlungen gemischten Inhalts*, Bd. VI. Berlin/Stettin.
- Kornerup, E. 1959. *Edouard Vargas Bedemar. En eventyrers saga*. København, G.E.C. Gads Forlag.
- Kragh, H. 2005. *Natur, Nytte og Ånd 1730-1850*. Bd. 2. *Dansk Naturvidenskabs Historie*. Bind 1-4. Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Meyer 1897. *Meyers Konversations-Lexikon*. Fünfte Auflage. Leipzig und Wien, Bibliografisches Institut.
- Mitchell, G.F. 1985. Antiquities. I: T.Ó Raifeartaigh (ed.). *The Royal Irish Academy – a bicentennial History 1785-1885*, s. 93-165. Dublin, the Royal Irish Academy.
- Molbech, C. 1821. *Reise giennem en Deel af Tydskland, Frankrige, England, og Italien i Aarene 1819-20*. Første Bind. København, Gyldendalske Boghandling.
- Münter, F. 1925-1949. *Et Mindeskrift*. Bind 1-7. København, Haase & Leipzig, Harrassowitz.
- Nielsen, F.O. 1994: *Bebyggelsesarkæologiske undersøgelser på Bornholm*. *Forudsætninger og muligheder*. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen.
- Poulsen, E. 1991. *Jens Juel*. Bd. 1-2. København, Christian Ejlers' Forlag.
- Schütt, H.-W. 1994. Klaproths numismatische Untersuchungen. I: M. Engel (udg.) 1994, s. 30-37.
- Steenstrup, K.J.V. 1910. Einleitung und biographische Mitteilungen. I: Giesecke 1910, s. I-XXXVII.
- Worsaae, J.J.A. 1934. *En Oldgranskers Erindringer 1821-1847*. Udgivet ved Victor Hermansen. København, Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.

The Royal Commission for the Preservation of Antiquities and their scholarly associates in the natural sciences

During its first 10 years of existence the work of the Commission of Antiquities was characterized by great enterprise and pioneer spirit. Apart from collecting artefacts and building up the first museum, which was located in the university library above Trinitatis Church, Copenhagen, the Commission was busy promoting the museum and the early history of Denmark at home as well as abroad. Thus, for this purpose foreign scholars were invited to become corresponding members of the Commission (Jakobsen 2007a, 29-34). Besides seeking contact to historians, numismatics and philologists they sought contact to natural scientists too. In this respect we can learn from the Commission's minute-books and accession protocols about the exchange of information, scientific publications and antiquities with foreign mineralogists, chemists

and physicians. First and foremost the relations between the Commission and these scientists were managed by bishop Münter, who had built up a large network of scholars during his study travels around Europe in the 1780's.

One of these scholars was the famous founder of palaeobotany Ernst Friedrich Freiherr von Schlotheim (Fig. 1) with whom F. Münter had an almost lifelong correspondence and an exchange of minerals, coins and antiquities (Münter 1925-49, Bd. 6). In this way E.F. von Schlotheim acquired an axe, two wedges and three arrowheads all made of stone for the Museum of Northern Antiquities, which were presented by Münter at the Commission's meeting on the 28th of February 1811. All of these antiquities were found in the neighbourhood of the native town of Münter, Gotha

in Germany, where von Schlotheim resided. The following year the axe and the wedges were entered into an inventory list of 362 antiquities made of stone belonging to the museum that was drawn up at the Commission's meetings held at the museum on the 27th of August and the 3rd of September 1812. In spite of this they were not given a proper inv. no. in the accession protocol until 1842, when they were assigned the common inv. no. of 568. At present the location of the three stone artefacts is unknown.

At the Commission's meeting on December 8th 1808 a letter was presented by bishop Münter from Martin Heinrich Klaproth (Fig. 2), the then leading chemist in Germany, regarding a blade from a bronze dagger that had been shipped to him. Though it has not been possible to locate this letter neither in the archives of the National Museum nor in the Royal Library, another letter turned up in the latter.⁴ Dated September 28th 1808 this letter contains a request from M.H. Klaproth asking Münter whether he could possibly procure for him some genuine Chinese stones through his foreign contacts. Further, we learn from this letter that the two of them had met in Berlin previously.

Klaproth's systematic chemical analyses of bronze artefacts were described in several articles on the subject (Klaproth 1792; 1807). In his article of 1807 on the investigation of a prehistoric sword made of bronze the procedure was as follows. After having weighed the bronze artefact he dissolved it completely in nitric acid. The residue consisting of tin oxide was then dried and weighed. By calculating he could determine the contents of pure tin and by subtracting this from 100 he would get the copper content. Klaproth concludes that it consisted of 11 parts of tin and 89 parts of copper. Also, he investigated the chemical composition of numerous minerals as well as artefacts of metal and coloured glass in the course of which he discovered several new elements including uranium, zirconium and titanium (Engel 1994; Schütt 1994). He published the majority of these investigations in more than 280 articles and books (Dann 1958, 109-130).

When the emperor Napoleon Bonaparte abdicated in early April 1814 the French ambassador to Denmark was recalled in consequence. On this occasion it is noted in the Commission's minute-book of the 12th of May 1814 that the Lord High Steward Adam Wilhelm Hauch as the president of the Commission had requested some antiquities made of stone and some of metal to be taken from the museum collections to be given as a farewell present to the retired ambassador of France baronet C.J.M. Alquier.

At that same meeting the Commission expressed a wish to establish contacts to antiquarian societies in Ire-

land, Scotland and England. It was decided to give away as presents some Danish prehistoric antiquities and issues of the Commission's publication "*Antiquariske Annaler*" to these societies. Further, it was decided to appoint the German mineralogist professor Karl Ludwig Giesecke (Fig. 3) to be a corresponding member of the Commission to Ireland and to appoint as a corresponding member to Scotland the geologist and antiquarian Sir George Steurt Mackenzie in Edinburgh, who was the president of the Society of Antiquaries of Scotland. Finally, it was decided that professor Giesecke should be the courier of these presents and letters of introduction to the three antiquarian societies in question.

K.L. Giesecke played an important part in the outcome of this. He first set foot in Denmark in 1803 after having retrieved minerals from all over Germany for the last 10 years. He made Copenhagen his base for his future expeditions in the Nordic countries, which eventually took him to Greenland in 1806. After an involuntary stay there for seven years, because of the war, he had just returned to Denmark in the spring of 1814 to finish his business with the Royal Greenland Commerce Chamber, who partly had financed his expedition. During his stay in Greenland he had retrieved large amounts of minerals and had a.o. discovered the new mineral allanite and the large deposits of cryolite at Ivigtut. On his homeward passage in the autumn of 1813 he had come into contact with Sir G.S. Mackenzie in Scotland. While in Edinburgh he applied for and was appointed professor of mineralogy at the Royal Dublin Society.

Having finished his business in Copenhagen, Giesecke set out for his final destination of Dublin in the autumn of 1814 to commence his professorship. From now on he was addressed as Sir Charles Lewis Giesecke. After a few years he returned to the Continent in 1817 to procure minerals for the Royal Dublin Society and to distribute large parts of his now sorted collection of minerals among European museums. He contributed important collections to museums in a.o. Copenhagen 1804, 1805, 1814 and 1817; Uppsala in 1804 and Vienna in 1819 as well as Dublin from 1814 and on. In honour of his favours he was appointed membership of several scholarly societies and decorations were bestowed upon him by the countries involved. On his return to Dublin in 1819 he never left Ireland again and became a cherished lecturer and curator of the museum of the Royal Dublin Society until his death in 1833 (Steenstrup 1910).

From a letter from Giesecke dated Dublin April 9th 1815 we learn that the three antiquarian societies in question had had the presents delivered. However the archives do not tell us anything about a reply from the Society of Antiquaries of London. There was more luck as far as the Society of Anti-

quaries is concerned. From National Museums Scotland we have received a copy of the minute-books of this Society for the 9th of January 1815, which lists the antiquities received – five artefacts made of stone and four made of bronze. Sir G.S. Mackenzie was to convey to the Commission of Antiquities the thanks of the Society for the gift together with a copy of the Society's Transactions.

Also the Royal Irish Academy in Dublin conveys its thanks to the Commission in a letter of the 3rd of April 1815 accompanied by 11 volumes of their Transactions. The Commission decided to pass on the books to the University Library. Professor Giesecke in person delivered volume 12 of these Transactions, when he attended the Commission's meeting of the 13th of November 1817. On the same occasion he conveyed as a present three wedges made of stone that had been found in Ireland (Fig. 4) together with a piece of a metal bell found by himself in Greenland in 1806. On his departure he was provided with the latest copies of the "Antiquariske Annaler" to be given to the three societies of antiquaries in England, Scotland and Ireland.

As far as the antiquities given to the Royal Irish Academy are concerned, we know that they were placed in their collections in the Navigation House, but also that some of them were lost or misplaced either when the Academy built its library in 1834 or when the Navigation House was damaged by fire in 1837 (Mitchell 1985, 107). Luckily, some of the Danish antiquities survived according to an account given by the Danish archaeologist J.J.A. Worsaae during his journey to Scotland, England and Ireland in 1846-47 (Jensen 2007). In a letter to C.J. Thomsen dated Dublin the 12th of November 1846 he describes his visit to the collections of the Academy that very same day and that he here had seen one square handled knife, one curved knife and one thin chisel – all made of stone, and he further notes them to have been delivered by professor Giesecke (Worsaae 1934, 318).

The last of the foreign scholars in the natural sciences with whom the Commission, that is to say bishop Münter, had contact was the German physician and the anthropologist, professor Johan Friedrich Blumenbach (Fig. 5) at the University of Göttingen in Germany. He was born in Gotha as was F. Münter though 10 years earlier. He graduated from university in 1775 on a thesis on the human races that was to make him famous. 1776 he was appointed professor of medicine at the University of Göttingen where he delivered his lectures on natural science, medicine and anthropology for the next 60 years. Among his students were the above-mentioned E.F. von Schlotheim and K.L. Giesecke during 1781-83, where F. Münter studied Antiquity and clerical history in Göttingen at the same time.

F. Münter was appointed professor of theology at the University of Copenhagen in 1790 and the following year he left for further studies in Germany. Here he visited Blumenbach in Göttingen and was introduced to his famous collection of human skulls acquired from all over the world (Münter 1925-49, Bd. 7, 9). On this occasion Münter promised Blumenbach to retrieve for him a human skull of a prehistoric Northerner. More than 25 years were to pass before Münter could fulfil his promise in the shape of a human skull from a stone-lined double grave in a burial mound in the parish of Røe on the island of Bornholm (Münter 1925-49, Bd. 5, 50, no. 43). Finally in 1818 Münter could deliver this human skull to Blumenbach through professor Giesecke, who acted as a courier on his way to Vienna (Münter 1925-49, Bd. 6, 316, no. 679).

Through correspondence with the University of Göttingen I have tried to trace the human skull and any records of the transaction. The university has in turn responded that all files on Blumenbach's collection of human skulls were destroyed during World War II, but that they will try to locate the human skull in Blumenbach's stored collection of approx. 800 human skulls. While it seems that Münter's description of the locality has unfortunately gone up in smoke, another manuscript concerning this matter is kept in the archives of the National Museum of Denmark. The royal chartered surveyor N.N. Lund here gives a description of the monuments and antiquities of the island of Bornholm in 1819-20. In this manuscript is found a description of the burial mound from Røe accompanied by a drawing (Fig. 6).

Another Dane who has seen Blumenbach's collection of human skulls is the historian C. Molbech. In his diary on his visit in 1819 he notes an oil painting of a Chinese dressed as a Mandarin hanging on the wall in Blumenbach's office (Fig. 7). This had been painted by the Danish artist Jens Juel in 1786 and was acquired by Blumenbach in 1804.

The foreign associates in natural science mentioned above, whom the Royal Commission appointed corresponding members or had a correspondence with, were all great personalities and were regarded at that time as highly esteemed scholars in their field of profession.

Translated by Jan Holme Andersen and Christina Lund

Helge Brinch Madsen
Det Kgl. Danske Kunstakademi
Konservatorskolen
Cqñj_1_bc1 12
DK-1263 København K
hbm@kons.dk